

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce
Environmentální budování míru.
Analýza obsahu konceptu a jeho reálného naplňování.
Bc. Sára Tlustá

Plzeň 2024

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní vztahy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Environmentální budování míru.

Analýza obsahu konceptu a jeho reálného naplňování.

Bc. Sára Tlustá

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Šárka Cabadová Waisová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2024

.....

Poděkování

Velice ráda bych poděkovala doc. PhDr. Šárce Cabadové Waisové, Ph. D. za odborné vedení práce, cenné rady a připomínky, které mi napomohly při zhotovení diplomové práce.

Obsah

Seznam použitých zkratk	6
Úvod	8
1. Konceptualizace pojmů využitých v této práci	12
2. Vývoj konceptu	15
2.1. Vývoj rozhledu na vztah mezi životním prostředím a bezpečností	15
2.2. Přístupy k výzkumu bezpečnosti a životního prostředí	18
2.3. Generace výzkumu environmentálního budování míru	22
2.4. Kritika přístupů předpokládajících možnost využití environmentální spolupráce pro budování míru	24
3. Analýza současného přístupu k environmentálnímu budování míru	27
3.1. Ústřední témata současné generace environmentálního budování míru	29
3.2. Metody a nástroje současného výzkumu environmentálního budování míru	31
3.3. Aktéři zapojující se do procesu environmentálního budování míru	36
3.4. Výzvy a překážky	38
4. Program OSN pro životní prostředí	41
4.1. Historické formování Programu a jeho agendy	43
4.2. Program Environmentální spolupráce pro budování míru a jiné nástroje	49
4.3. Příklad aplikace modelu environmentálního budování míru	56
5. Perspektivy pro budoucí rozvoj modelu environmentálního budování míru i jeho praktické aplikace	61
5.1. Rozvoj a vize environmentálního budování míru	62
5.2. Vize Programu OSN pro životní prostředí	66
Závěr	68
Seznam použité literatury a zdrojů	72
Resumé	80

Seznam použitých zkratk

AU	Africká unie
CITES	Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin
DFS	Oddělení terénní podpory OSN
DPKO	Odbor mírových operací OSN
ECOSOC	Hospodářská a sociální rada OSN
EBP	Environmentální budování míru
ECP	Environmentální spolupráce pro budování míru
EEC	Environmentální nouzové centrum
EnPAx	Environmental Peacebuilding Association
ELI	Environmental Law Institute
EU	Evropská unie
FAO	Organizace pro výživu a zemědělství
GEF	Globální fond pro životní prostředí
GEMS	Globální systém monitorování životního prostředí
HABITAT	Konference OSN o lidských sídlech
IMO	Mezinárodní námořní organizace
ILO	Mezinárodní organizace práce
Infoterra	Mezinárodní odkazový systém pro zdroje environmentálních informací
IPCC	Mezivládní panel pro změnu klimatu
IRPTC	Mezinárodní registr potenciálně toxických chemikálií
JEU	UNEP/OCHA Joint Environment Unit
MARPOL	The International Convention for the Prevention of Pollution from Ships
MINUSTAH	United Nations Stabilisation Mission in Haiti
OCHA	Úřad pro koordinaci humanitárních záležitostí
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

OSN	Organizace spojených národů
PBSO	Úřad na podporu budování míru
PCAU	Post-Conflict Assessment Unit
PCDMB	Oddělení UNEP pro řešení postkonfliktních situací a katastrof
UNAMID	United Nations–African Union Mission in Darfur
UNMISS	United Nations Mission in South Sudan
UNDP	Rozvojový program OSN
UNEA	Environmentální shromáždění OSN
UNEP	Program OSN pro životní prostředí
UNFCCC	Rámcová úmluva OSN o změně klimatu
UN Women	United Nations Entity for Gender Equality
USA	Spojené státy americké
WHO	Světová zdravotnická organizace

Úvod

Současný složitý svět vytvořil prostředí, které představuje nové výzvy pro aktéry usilující o mír a bezpečnost. Ač se klasické konvenční války mezi státy za poslední desetiletí staly více méně výjimečné, vnitrostátní násilí zaplavilo náš svět. Mírotvorci však jen těžko hledají vhodná řešení. Kromě neblahých dopadů na lidskou bezpečnost ovlivňují konflikty neblaze i životní prostředí. To bývá často drancováno, využíváno, poškozováno či zcela zničeno. Samo životní prostředí a přírodní zdroje představují v určitých konfliktech zásadní příčiny pro eskalování násilí. Nicméně v minulém století se objevily teze, které životní prostředí postavily do opačné role. Teoretici se začali soustředit na myšlenku, že environmentální aspekty mohou sloužit k navázání spolupráce a dokonce k samotnému budování míru. Environmentální budování míru (dále jen EBP) je proces, který spojuje snahy o ochranu životního prostředí s usilováním o mír a stabilitu. Environmentální aspekty mohou mít přímý nebo nepřímý vliv na politickou či bezpečnostní stabilitu, z tohoto důvodu může koncept EBP hrát klíčovou roli v prevenci konfliktů a podporování míru. Mezi příklady z praxe patří projekty a iniciativy zaměřené např. na výsadbu stromů, zlepšování kvality vody, obnovu půdy, využívání obnovitelných zdrojů energie, podporu udržitelného zemědělství atd., které jsou realizované mezi znepřátelenými komunitami s cílem posílit mezi nimi důvěru a spolupráci. Předložená práce se bude zabývat konceptem EBP, konkrétně pak historií konceptu, ale i nynější podobou a naplňováním konceptu v praxi. EBP zahrnuje mnoho oblastí; od ochrany přírodních zdrojů, přes změny klimatu, až po udržitelný rozvoj. Jedná se o hrozby, které jsou antropogenní i neantropogenní. V prostředí bezpečnostních studií se koncept EBP nenachází dlouho, ale v posledních letech se jeho relevance zvýšila. Otázka životního prostředí se stala v oblasti politiky zásadní. Myšlenka, že procesy odehrávající se v životním prostředí mohou způsobovat řadu dalších konfliktů, se objevuje již desetiletí. Objevila se ale i idea opačná. A to, že lze využít environmentální spolupráci jako nástroje při řešení konfliktů.

Zastánci tohoto přístupu tvrdí, že trvalý mír a lidskou bezpečnost nelze zajistit, pokud do svých snah nezahrnete rozměr životního prostředí a přírodních zdrojů.

Environmentální témata již neodmyslitelně patří k politickým vědám. Vzájemný vztah ochrany životního prostředí a budování míru je důležitou úvahou v oboru a v posledních letech se vtělil do konceptu označovaného jako „environmentální budování míru“. Má důležitý vliv na zlepšování globální i lokální stability a zachování životního prostředí. Samotná ochrana životního prostředí rezonuje ve společnosti čím dál tím více. Obavy o životní prostředí a řízení přírodních zdrojů narostly do takové míry, že v současnosti se staly environmentální aspekty klíčovými prvky misí OSN zaměřených na budování míru a udržování míru. V teoretických úvahách je koncept vzájemné provázanosti stavu životního prostředí a bezpečnosti (míru) promyšlen správně, nicméně v praxi je daleko složitější jeho implementace a ještě hůře měřitelná je jeho úspěšnost.

Cílem této diplomové práce bude zmapovat vývoj konceptu EBP a počátky jeho praktické realizace. Abych mohla tyto cíle naplnit, budu se věnovat několika otázkám:

- Kterí autoři stojí za konceptem EPB a v jaké souvislosti tito autoři koncept EPB prezentovali?
- Kde a za jakých okolností se koncept EPB zrodil, resp. jaké jsou historické, politické a akademické okolnosti jeho vzniku?
- Jak byl tento koncept obhajován, tj. k čemu měl sloužit a co mělo být jeho výhodou/přínosem?
- Kdy a za jakých okolností byl tento koncept aplikován v praxi?
- Kdo tuto aplikaci prosazoval?

Text budu strukturovat v souladu s výzkumnými otázkami. V teoretické části prvotně vysvětlím pojmy, které se k tématu EBP vztahují. Dále se v práci zaměřím na zrození konceptu, proměnu výše zmíněných přístupů a na jejich klíčové teoretiky, kterými jsou např. Thomas Homer-Dixon, Simon Dalby, Ole Wæver, Gabriel Almond, Harold Lasswell, Aaron T. Wolf a další. V této části

rozeberu samotný koncept EBP, za jakých okolností se zrodil, a analyzuji generace či proudy teoretiků, jejich odlišný pohled a kritiku těchto postojů. V praktické části se zaměřím na současné fungování konceptu a rovněž na analýzu činnosti Programu OSN pro životní prostředí (dále jen UNEP). Jak se Program vyvíjel a jaké nástroje pro EBP vytvořil. UNEP je v současné době hlavním aktérem v prosazování EBP. Jedná se o speciální instituci OSN, která vznikla po roce 1972. Orientuje se na ochranu a udržitelné využívání životního prostředí na celosvětové úrovni. Jeho hlavním cílem je podporovat globální ochranu životního prostředí a udržitelný rozvoj. Komunikuje s nejrůznějšími institucemi, organizacemi nebo vládami. Poskytuje odborné poradenství a pracuje na mezinárodních dohodách. Dále koordinuje i několik mezinárodních programů, jako je např. Program pro životní prostředí v oblasti klimatu a Program pro ochranu ozonové vrstvy. Dále uvedu příklad konkrétního modelu EBP z praxe, kde skrze environmentální aspekty skutečně dochází k budování míru mezi zneprátenými stranami. Pro celkovou analýzu je zásadní znát i vize a plány do příštích let. Kam by fungování UNEP v oblasti EBP, ale i samotného konceptu, mohlo a mělo směřovat. EBP musí v současné době čelit různým typům výzev a překážek, ke kterým se řadí nedostatečná finanční podpora, averze vůči tématu ze strany společnosti, nezájem ze strany politických elit nebo neexistence dostatečné koordinace mezi organizacemi.

Text DP koncipuji jako případovou studii analyzující „život“ vybraného konceptu. Při výzkumu využiji kvalitativní obsahovou analýzu. Hlavní hypotézou této práce je, že analýza obsahu konceptu EBP a jeho reálného naplňování dokáže, že v současnosti existuje rozmanitost přístupů a metod v různých kontextech. Rovněž se domnívám, že úspěšná implementace závisí na precizní a komplexní analýze lokálního kontextu a prostředí. Každý projekt a situace si vyžaduje jedinečný a individuální přístup. Dále je zásadní zajistit koordinaci mezi různými zúčastněnými stranami a trvalou podporu ze strany mezinárodního společenství. Úvaha stojí i na myšlence, že UNEP je současným ústředním aktérem v EBP. V práci využiji odborné knihy, články i oficiální webové stránky. Zdroje budou jak aktuální, tak staršího vydání. Ze starších

zdrojů budu čerpat primárně v části, která bude zkoumat historické formování konceptu. Hlavními zdroji tak budou klíčová díla teoretiků EBP, jako jsou např. publikace od Thomase Homera-Dixona. Kanadský politolog a spisovatel je autorem několika knih a mnoha článků v odborných časopisech. Je významným teoretikem v oblasti environmentální bezpečnosti, a to především v kontextu nedostatku přírodních zdrojů. Dalšími významnými teoretiky, kteří přispěli ke studiu environmentální bezpečnosti a k rozvoji konceptu EBP, a nelze jejich publikace k nastudování vývoje vynechat, jsou např. Aaron T. Wolf, Günther Baechler, Jon Barnett, Paul Collier, Ken Conca, Geoffrey Dabelko nebo Richard H. Ullman. Mezi důležité publikace patří Meze růstu od manželů Meadowsových. Kniha upozorňovala na vyčerpatelnost zdrojů a stav životního prostředí. Postupem času se ukázalo, že teze vyplývající z knihy, jsou správné a vztah mezi bezpečností, zdroji a životním prostředím skutečně existuje. V české akademické sféře najdeme taktéž autory, kteří se problematice věnují. Jednou z nich je docentka Šárka Cabadová Waisová. V kolektivní monografii Environmentální spolupráce jako nástroj řešení konfliktů autoři analyzují vznik a fungování environmentální spolupráce v konfliktech.

1. Konceptualizace pojmů využitých v této práci

S pojmem „environmentální budování míru“ souvisí mnoho podobných konceptů, mezi kterými je tenká hranice, nicméně v kontextu bezpečnostních studií mají rozdílný význam. Koncept EBP každý vědec či odborník definuje rozdílně. Nejasné vymezení způsobuje pravděpodobně interdisciplinarita oboru. Dokonce se můžeme setkat s rozdílnými označeními, jako je „environmentální peacemaking“, „ekologická diplomacie“ nebo „mírová ekologie“. To složitost vymezení ještě více komplikuje. Koncept EBP se nachází na pomezí konfliktu, míru a přírody. Vychází z předpokladu, že zdravé životní prostředí je nezbytnou podmínkou pro prevenci konfliktů a mírové soužití. Zahrnuje začlenění péče o přírodní zdroje do úsilí o zabránění, zmírnění, řešení a obnovu konfliktů, s cílem posílit odolnost komunit postižených těmito konflikty (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 8, 10). Hlavním cílem je zabránit konfliktu nebo jeho eskalaci za pomoci environmentálních opatření a podpořit spolupráci mezi státy, regiony nebo skupinami. EBP poskytuje způsoby, jak využít společné zdroje a problémy k tomu, aby se lidé sblížili, nikoli rozdělili. Může probíhat na všech úrovních, mezi komunitami i napříč mezinárodními hranicemi (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 15). Vztahuje se nejen na násilné konflikty, ale i na sociální konflikty či na politicky nestabilní prostředí (Ide et al. 2021: 3).

Samotný pojem „budování míru“ (peacebuilding) zahrnuje celou řadu procesů: od vyjednávání o mírovém procesu, přes postkonfliktní rekonstrukci, až k dosažení dlouhodobého sociálního a hospodářského rozvoje. Přejít k míru může aktérům pomoci zabránit eskalaci násilí, uspokojit základní životní potřeby, eliminovat ozbrojené síly, odstranit základní příčiny konfliktu a posílit správu věcí veřejných (Environmental Law Institute nedatováno). Bývalý generální tajemník OSN Boutros Boutros-Ghalí definoval koncept budování míru jako činnost zaměřující se na identifikaci a podporu struktur, které mají tendenci posilovat mír a stabilitu, aby nedošlo k opětovnému rozhoření konfliktu. Kromě OSN využívá koncept peacebuildingu mnoho organizací pro rámování a uskutečňování svých postkonfliktních aktivit. Každý aktér ho ovšem přejímá

a interpretuje po svém a objevují se odlišnosti v operacionalizaci a konceptualizaci (Barnett et al. 2007: 35–36).

EBP je vystavěno na myšlence, že podstatou mezinárodních vztahů jsou vztahy mezi společnostmi, nikoli nutně mezi státy. Věří, že environmentální spolupráce otevírá prostor pro budování míru prostřednictvím budování politické důvěry, které překoná existující napětí. Prostřednictvím vytváření partnerství a spolupráce napříč různými skupinami dochází k překonání stereotypů, budování sdílených hodnot a vymezení prostoru pro dialog a smíření mezi rozdílnými společenskými skupinami (Waisová 2015: 54). V mezinárodních konfliktech tak přeshraniční přírodní zdroje mohou hrát důležitou roli. Slouží jako výchozí bod pro kooperaci mezi bojujícími stranami a udržuje mezi nimi komunikační kanály, které mohou mít potenciálně pozitivní vliv na vyhocené situace (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 15).

S konceptem EBP úzce souvisí i environmentální spolupráce. Ač jsou si koncepce velmi podobné a jsou do jisté míry provázané, nachází se v nich mírné odlišnosti. V EBP dochází ke spolupráci mezi stranami, kde se objevuje konflikt. K environmentální spolupráci však může docházet i mezi stranami, které mezi sebou žádný konflikt nemají a pouze mají ambice řešit záležitosti spojené s životním prostředím. Environmentální spolupráce je daleko širší pojem, pod který spadá širší spektrum aktivit souvisejících s ochranou životního prostředí a udržitelným rozvojem. Z určitého hlediska by se dalo říci, že environmentální spolupráce je nadřazený pojem a EBP je jedním z možných typů. Autoři ve svých publikacích ohledně environmentální spolupráce v konfliktních oblastech používají různé termíny. Jedním z nich je EBP, ale nalezneme i tzv. environmentální vládnutí či integrovaný management zdrojů. A někteří používají pouze pojem environmentální spolupráce, nicméně rozlišují alespoň stupeň její intenzity (Waisová 2015: 53).

Podstatným pojmem pro bezpečnostní studia a životní prostředí je environmentální bezpečnost. Panovala obecná shoda na tom, že důležité objekty, kterých si lidé váží, mohou být ohroženy ze strany životního prostředí. Což vedlo ke vzniku pojmu. Badatel J. Barnett definoval environmentální bezpečnost jako

schopnost jednotlivců čelit výzvám a změnám životního prostředí nebo se jim dokázat přizpůsobit natolik, aby jimi nebyli zásadně negativně ovlivněni. Přičemž zároveň definoval i pojem environmentální nejistota. Tu definoval jako zranitelnost jednotlivců nebo uskupení vůči účinkům způsobených změnami životního prostředí (Barnett 2007: 5). Hojně využívaným pojmem, jenž úzce souvisí s environmentální bezpečností, je environmentální konflikt. Ten je chápán jako sociální konflikt o životní prostředí, které se projevují mobilizací a vzrůstajícím násilím jednotlivců či skupin v reakci na environmentální hrozby se škodlivými sociálními dopady. Často se překrývají s jinými typy konfliktů, ale zároveň se od nich zásadně liší. Ač se výzkumníci zpravidla zabývají primárně ozbrojenými konflikty, existuje širší spektrum konfliktů než jen ty, které zjevně zahrnují násilí. Odborníci sledují environmentální konflikty z různých důvodů. Zabývají se jejich příčinami, identifikují aktéry a jejich motivace, sledují způsoby mobilizace nebo vyhodnocují dopady (Scheidel et al. 2020: 2). Pro koncept EBP je důležitý výzkum environmentálních konfliktů, jelikož poskytuje rámec, jak faktory životního prostředí přispívají k rozvoji konfliktů. Pomáhá tak vytvořit strategii pro prevenci a řešení tohoto typu konfliktu.

2. Vývoj konceptu

V akademickém prostředí postrádáme důkladné a kritické studie konceptu jako prostředku řešení konfliktů, včetně kritického posouzení tohoto přístupu jako celku. Nicméně najde se pár výjimek ze světové, či dokonce české literatury, co se o systematickou analýzu pokusilo. Patří k nim K. Barquet či Š. Cabadová Waisová. V rámci literatury však neexistuje jednotná škola, která by se konceptem zaobírala (Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 12–14).

2.1. Vývoj rozhledu na vztah mezi životním prostředím a bezpečností

Zárodky konceptu bychom mohli pozorovat již o několik století dříve. Taktéž samotný vztah mezi konflikty a životním prostředím tu byl vždy. Po tisíciletí lidé bojovali o půdu, vodu či kontrolu nad nerostnými surovinami. Nicméně v tu dobu nikdo pojem environmentální spolupráce či dokonce EBP přímo nepoužil. Domorodé skupiny však s principem těchto konceptů pracovaly běžně (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 11–12). V politickém prostředí se environmentální témata začala objevovat od 50. let minulého století. Zájem autorů o vztah mezi životním prostředím a bezpečností se postupem času zvyšoval. Dokonce se objevilo množství autorů, které se ve svých dílech konceptu přiblížilo prostřednictvím zkoumání souvislostí mezi změnami životního prostředí a bezpečností. Nicméně současná terminologie se objevila o něco později. Viditelným autorem této doby byl např. H. Brown (Waisová 2015: 46). Brown se ve své knize *The Challenge of Man's Future* dotkl široké škály témat souvisejících s konceptem. Pojednával o růstu populace a jeho dopadech na životní prostředí. Dále se zaměřil na potravinovou bezpečnost, spotřebu přírodních zdrojů nebo globální změny, včetně změny klimatu (Carmichael 1954: 901–902).

Během 60. let 20. století začali teoretici ve velkém pozorovat fenomény, které s životním prostředím úzce souvisely. Upozorňovali na rizika spojená

s vyčerpáním neobnovitelných zdrojů nebo na negativní environmentální dopady související s průmyslovým a demografickým vývojem, které mohou mít vliv na mezinárodní stabilitu (Waisová 2015: 46). V průběhu let se souvislosti mezi environmentálními tématy a bezpečností staly středem pozornosti politiků i akademického výzkumu. Otázky životního prostředí mohly být platformou pro dialog mezi stranami, mezi kterými ke spolupráci běžně nedocházelo.

V 70. letech byl patrný vliv tzv. Římského klubu, který ve velkém upozorňoval na negativní dopady dvou důležitých proměnných: demografického a průmyslového růstu. Ty by mohly silně negativně ovlivnit stabilitu na globální úrovni. V rámci Římského klubu vznikla přelomová zpráva manželů Meadowsových. *Meze růstu* se staly jedním z nejvlivnějších textů 20. století a vyvrátily myšlenku o nekonečné možnosti hospodářského růstu bez negativních dopadů na životní prostředí. Jinými slovy zpráva predikovala, že rozvoj lidských populací je omezen kvantitou dostupných zdrojů (Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 15, CLUB OF ROME nedatováno).

V roce 1972 se ve Stockholmu odehrála zlomová konference o životním prostředí, která se stala hlavním milníkem v EBP. Stála za ní OSN. Účastníci konference zdůrazňovali důležitost globální spolupráce v otázkách životního prostředí a hledání společných řešení k environmentálním výzvám. Vedla nejen k vytvoření řady národních organizací, ale primárně k vytvoření Programu OSN pro životní prostředí (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 11). 70. a 80. léta byla pro environmentální témata klíčová. Tématům se věnovalo čím dál tím více odborníků. Např. bývalý ředitel Programu pro životní prostředí A. H. Westing často upozorňoval na negativní dopady vedení války na životní prostředí (Westing podle Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 15).

Kromě již zmíněné konference v roce 1972 proběhla v roce 1975 Konference OSN o lidských sídlech HABITAT a o sedm let později přijalo Valné shromáždění OSN Světovou chartu životního prostředí. Mezitím v roce 1980 zveřejnila komise OSN zprávu *Sever-Jih: Program pro přežití* (*North – South: A Program for Survival*). Ta pojednávala o naléhavém spojení rozvoje s ochranou životního prostředí a přírodních zdrojů. O nutnosti ochrany

životního prostředí a přírodních zdrojů v souvislosti „trvale udržitelného rozvoje“ v roce 1987 pojednávala komise Gro Harlem Brundtlandové ve zprávě *Naše společná budoucnost (Our Common Future)*. Za zmínku z 80. let taktéž stojí článek od R. Ullmana *Redefining Security*, kde zdůraznil nebezpečnost hrozeb pocházejících z nedostatku surovin či z přírodních katastrof. Ullmanovo dílo mělo velký přesah a inspirovalo řadu autorů v 80. a 90. letech (Waisová 2015: 47). Ullman tvrdil, že definování národní bezpečnosti pouze vojenskými aspekty je při nejmenším nedostatečné. Podle něj díky tomuto omezenému přístupu je nastíněn falešný obraz skutečnosti, který je nejen zavádějící, ale i nebezpečný. Státy se totiž soustředí pouze na vojenské hrozby a ignorují témata, která mohou být v konečném důsledku daleko nebezpečnější (Ullman 1983: 129).

Vlivy a tlaky, které se odehrávaly na vnitrostátní i mezinárodní úrovni, způsobily vznik nových teoretických škol spojených právě s životním prostředím. Jednalo se o environmentalismus, ekologismus či ekofeminismus. V bezpečnostních studiích se taktéž otevřel nový prostor pro debaty o environmentálních tématech (Waisová 2015: 47). S koncem studené války a příchodem „nového světového řádu“ se objevovala naděje v lepší fungování OSN podle původního záměru zakladatelů. Symbolem společného zájmu o životní prostředí se stal Summit Země v Riu v roce 1992. Sešli se zde největší světoví lídři s cílem řešit otázky životního prostředí. Environmentálním tématům tak byla konečně věnována značná mezinárodní pozornost. Při této příležitosti se rovněž ukázala vysoká míra zájmu občanské společnosti v oblasti životního prostředí (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 11–12). Summit v Riu de Janeiru upozornil, jak jsou různé sociální, ekonomické a environmentální aspekty vzájemně závislé. Vytvářejí se společně a akce v jednom odvětví vyžaduje reakci v dalších odvětvích, aby byly kroky úspěšné a dlouhodobě udržitelné. Hlavním cílem konference bylo sestavení širokého programu a nového plánu mezinárodní činnosti v oblasti životního prostředí a rozvoje. Jedním z hlavních přínosů této konference bylo vytvoření *Agendy 21*. Jednalo se o akční plán vyzývající k novým strategiím v oblasti investování do budoucnosti s cílem dosáhnout

udržitelného rozvoje. Plán obsahoval doporučení nových metod vzdělávání, způsoby ochrany přírodních zdrojů či metody účasti na udržitelném hospodářství. Summit přinesl mnoho úspěchů, např. Deklaraci z Ria a jejích 27 univerzálních zásad, Rámcovou úmluvu OSN o změně klimatu (UNFCCC), Úmluvu o biologické rozmanitosti či Deklaraci o zásadách lesního hospodářství. Dokonce vedl k vytvoření Komise pro udržitelný rozvoj (United Nations nedatováno).

Brzy nastal v mezinárodním prostředí zmatek způsobený občanskými nepokoji odehrávajícími se po celém světě. Odborníci hledali nové příčiny násilných konfliktů a odchylovali se od tradičních modelů státní bezpečnosti. Ve svém zkoumání však nebyli soudržní a jednotní. Část z nich se zaměřila na zkoumání role změn životního prostředí v příčinách vypuknutí násilí, zatímco jiní zkoumali mocenskou nerovnováhu, při které dochází k nerovnoměrnému přístupu k přírodním zdrojům (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 12).

Koncept EBP se nakonec objevil jako samostatná oblast výzkumu až na počátku 21. století. Částečně jako reakce na nejasné závěry a úzké zaměření literatury z 90. let, která se zaměřovala na environmentální bezpečnost a konflikty (Ide et al 2021: 3).

2.2. Přístupy k výzkumu bezpečnosti a životního prostředí

Postupem času se vygenerovaly jednotlivé přístupy ke vztahu mezi životním prostředím a bezpečností, které se od sebe významně lišily a obhajovali je rozdílní teoretici a odborníci. V akademickém prostředí se nejčastěji mluví o třech vlnách a o kritickém proudu, který na ně reagoval.

První vlna teoretiků studovala vztah mezi životním prostředím a národní bezpečností. Závěrem jejich zkoumání byla tvrzení, že zhoršování životního prostředí a nedostatek přírodních zdrojů představuje přímou hrozbu pro národní bezpečnost a zájmy. Do této skupiny se řadil např. M. A. Levy, J. Tuchman Mathews, či tzv. Kodaňská škola a její klíčový představitel B. Buzan (Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 16). V knize *Bezpečnost - Nový rámeček*

pro analýzu teoretici B. Buzan, O. Weaver a J. de Wilde rozpracovali pojetí bezpečnosti do několika sektorů, které byly do té doby opomíjeny. Z jejich publikace vyplývá, že nelze zahrnout environmentální bezpečnost do komplexní analýzy. Tradiční pojetí bezpečnosti, které reaguje pouze na vojenské a politické hrozby, není komplexní a dostačující pro zkoumání světového dění. Životní prostředí není pouze pasivním pozadím, ale může představovat hrozbu. Levy upozornil na článek R. Kaplana *The Coming Anarchy*, kde popisoval, jak degradace životního prostředí vyvolá anarchii. Text si získal pozornost primárně ze strany amerických státníků. Ti vnímali, že zhoršení životního prostředí představuje bezpečnostní hrozbu pro americké zájmy. J. Tuchman Mathews a N. Myers s touto myšlenkou souhlasili a odrážela se v jejich dílech. Tuchman Mathews (1989: 162) trvala na rozšíření definice národní bezpečnosti tak, aby obsahovala environmentální otázky. Myers (1989: 41) se příliš nelišil. Tvrdil, že nelze oddělit národní bezpečnost od globálních environmentálních problémů. Na rozdíl od nich Levy zdůrazňoval důležitost výzkumu konfliktů než samotného výzkumu životního prostředí. Argumentoval, že důvodem, proč neexistuje příliš vysvětlení role životního prostředí v regionálních konfliktech, není zanedbávání výzkumu životního prostředí, ale neporozumění regionálním konfliktům obecně. Zároveň byl velmi opatrný na spojování životního prostředí s bezpečností a označil změnu klimatu a úbytek ozonové vrstvy za jediné významné hrozby pro americkou národní bezpečnost (Levy 1995: 35–37, 41–42, 61).

Druhá vlna teoretiků, J. Barnett, H. Dyer a M. S. Granzeier, označila životní prostředí za samostatný referenční objekt. Za něj považovala i další entity jako ekosystémy, ekologickou rovnováhu nebo ekologické procesy (Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 16). Barnett (2007: 12) ve své publikaci upozorňuje, že autoři zabývající se vztahem mezi životním prostředím a bezpečností téměř vůbec nepoužívají pojem mír a více se soustředí na konflikt. Proto se sám snažil o propojení míru s environmentálními otázkami a došel k závěru, že environmentální bezpečnost a mír spolu úzce souvisejí a ani jednoho nelze dosáhnout bez druhého.

Do třetí vlny patřil např. G. Baechler, P. H. Gleick, T. Homer-Dixon, P. Le Billon či S. A. Rustad. Ti tvrdili, že zhoršování stavu životního prostředí a také nedostatek neobnovitelných zdrojů mohou stát za vypuknutím konfliktu, tudíž se mohou stát příčinou eskalace násilí. Přírodní zdroje a nerostné suroviny mohou výrazně ovlivnit průběh konfliktu (Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 16–17). Autoři R. Matthew, M. Halle a J. Switzer sepsali v roce 2002 možnosti, jakými životní prostředí může přispívat ke konfliktům. Nastínili možné scénáře a strategie, jak předejít konfliktům, které souvisí s životním prostředím (Ide et al. 2021: 4–5). Na rozdíl od Levyho, který se zaměřoval pouze na změnu klimatu a úbytek ozonové vrstvy, se autoři, zejména z tzv. Torontské školy, zaměřili na konkrétnější a užší vymezení. Soustředili se na nedostatek orné půdy, nadměrný rybolov či nedostatek vody. Nezabývali se ani rozsáhlým sporným konceptem bezpečnosti, ale akutními vnitrostátními či mezinárodními násilnými konflikty. Teritoriálně směřovali svůj výzkum více na rozvojový svět, o kterém tvrdili, že je náchylnější ke konfliktům způsobeným environmentálními procesy (Rønnfeldt 1997: 475). T. Homer-Dixon (1991: 116) uváděl, že postupující degradace životního prostředí bude ovlivňovat míru sociálního rozvratu a s tím se bude zvyšovat i neschopnost na tento problém vhodně reagovat. Rozvojové země by tak ve spolupráci s globálním Severem měly preventivně reagovat na environmentální výzvy.

Obecně rozlišujeme ve třetí generaci několik proudů, ve kterých se autoři překrývají. První proud pracoval s myšlenkou environmentální tísně. Tento pojem odkazoval na nedostatek přírodních zdrojů a nerostných surovin a označila ho tak Torontská škola. Environmentální tíseň autoři dále rozpracovali a obohatili ji o myšlenky demografického růstu, klimatických změn a konfliktů o vodu. Homer-Dixon či Baechler jsou badatelé, které řadíme do prvního proudu. Obhajovali tezi, že zhoršování kvality životního prostředí a nedostatek nerostných surovin a jiných přírodních zdrojů zvyšují riziko eskalace násilného konfliktu. Autoři druhého proudu, jako byl P. Collier, A. Hoeffler či H. W. de Koning, se domnívali, že válčícím stranám umožňují přírodní zdroje a nerostné suroviny konflikt prodloužit, jelikož jejich distribuce poskytuje aktérům potřebné

finance. Třetí proud se soustředil na nerovný přístup ke zdrojům. Badatelé tvrdili, že nerovný přístup ke zdrojům, zamezení k jejich přístupu či nedostatečná kompenzace za jejich využívání vyvolává v lokálních komunitách pocit krivdy. To v budoucnu může eskalovat v ozbrojený konflikt. Poslední proud vzešel jako reakce na předchozí směry a obhajoval myšlenku, že v řešení konfliktů je klíčové brát v úvahu environmentální témata (Waisová 2015: 48).

Důležitým směrem pro koncept EBP byl až početně menší kritický proud badatelů. Teoretici jako D. Deudney, I. de Soysa nebo N. P. Gleditsch pochybovali o zažitém kauzálním vztahu, podle kterého se řídily předchozí vlny badatelů. Podle nich vysoká spotřeba zdrojů vede ke zhoršení životního prostředí, kdy následně dojde k prohloubení tísně v kontextu zdrojů. To způsobí větší míru soutěžení, což vede k eskalaci násilí. Deudney tento vzorec otočil a tvrdil, že naopak tíseň způsobená nedostatkem zdrojů může vést ke společnému využívání a vzniku společných zájmů. Strany taktéž mohou být více motivovány ke společnému přístupu s cílem čelit výzvám spojených se zhoršováním životního prostředí (Waisová – Klímová – Kudláčová 2016: 17). Ochrana životního prostředí a společné správa přírodních zdrojů mohou pomoci vytvořit důvod ke komunikaci mezi nepřátelými stranami v konfliktech, které nutně nemusí být vedeny z environmentálních důvodů. Důležitými výzkumy pro tento proud byly publikace od Aarona T. Wolfa, ve kterých tvrdil, že spolupráce i mezi nepřátelými stranami v oblasti správy vodních zdrojů se jeví jako odolný nástroj, a to i v případě, kdy se konflikt vede z důvodu, který s vodními zdroji nijak nesouvisí (Wolf 1998: 251). Nicméně badatelé přišli s teorií, že konflikt a spolupráce se vzájemně nevylučují, ale naopak spolu mohou koexistovat. V praxi to vypadá tak, že strany konfliktu si prostřednictvím spolupráce v environmentálních otázkách vyvíjejí vzájemnou důvěru, která se následně může přelévat i do jiných oblastí (Waisová 2015: 49).

2.3. Generace výzkumu environmentálního budování míru

Na začátku nového tisíciletí vyšel sborník od K. Concy a G. Dabelka *Environmental Peacekeeping*. V něm rozvíjeli myšlenku, že společné environmentální problémy a výzvy mohou sloužit jako východisko pro spolupráci a potenciálně i pro nastolení míru. Taktéž se začalo mluvit o konceptu „diplomacie katastrof“, jehož cílem bylo analyzovat, zda katastrofy vedou k dialogu a spolupráci mezi zneprátenými státy. Ač se výzkum diplomacie katastrof tematicky překrýval s EBP, oba koncepty se vyvíjely odděleně od sebe (Ide et al. 2021: 5). Myšlenky teoretiků se uchytily i na půdě mezinárodních organizací, ač některé používaly odlišný název. EBP bylo využíváno v prostředí UNEP a environmentální budování důvěry si osvojilo OBSE, nicméně význam těchto pojmů byl identický (Waisová 2015: 49).

Ve vývoji samostatného konceptu jsou pozorovatelné generace obdobně, jako tomu bylo u vývoje vztahu mezi bezpečností a životním prostředím. První generace výzkumu měla několik společných rysů. Tematicky se autoři zaměřovali především na přeshraniční problematiku vody a ochrany přírody. Klíčovým počinem byl text o chráněných územích jako nástrojích řešení konfliktů a budování důvěry, tzv. mírových parcích, který sepsal S. H. Ali. První generace se věnovala především konfliktům a spolupráci mezi státy (Ide et al. 2021: 5). Tzv. vodní války studoval teoretik A. T. Wolf. Ty byly častým tématem jeho výzkumů a textů. Teoretici, jako byl např. P. Gleick, argumentovali, že voda a násilí spolu úzce souvisí. Nicméně Wolf ve svém výzkumu přišel s tezí, že voda v konfliktech sice hraje roli, ale pouze jako nástroj, cíl nebo oběť, nikoli jako příčina. Tvrdil, že vztahy mohou být kvůli vodě napjaté a názory protichůdné, ale nikoli násilné. Sám ale upozornil, že se soustředí na vztahy mezi národy. Zaznamenal, že v historii došlo k vysokému počtu podepsaných smluv týkajících se vody. Taktéž pojednával o existenci smluv ohledně vody mezi národy, které jsou permanentně v napjatém a nepřátelském stavu, jako jsou např. Arabové a Izraelci, Indové a Pákistánci nebo Ázerbájdžánci a Arméni (Uitto – Wolf 2002: 289–290). U. Alam používala ve svých publikacích důležitý

pojmem „vodní racionalita“. Ten vysvětluje tak, že voda představuje zásadní důvod ke spolupráci, a to dokonce i mezi konfliktními stranami. Rovněž naznačuje, že nezúčastněné strany by měly být připraveny této spolupráci pomoci (Alam 1998: 160). Na příkladu Indie, Pákistánu a řeky Indus podrobně popisuje, jak tento problém udržel obě strany ve vyjednávacích procesech navzdory silnému napětí. Nakonec z vyjednávání vzešla Smlouva o vodě Indus, která byla natolik odolná, že přežila i následné války mezi zmíněnými národy (Alam podle Uitto – Wolf 2002: 291). Na základě těchto skutečností došli badatelé k závěru, že vodní zdroje mohou vytvořit základ pro spolupráci a to především i mezi státy, které mezi sebou mají určité politické či jiné napětí.

Druhá generace konceptu vznikla především v kontextu vytvoření Komise OSN pro budování míru. Velkou roli hrál i zvyšující se zájem OSN a členských států o životní prostředí a jeho roli v postkonfliktních podmínkách. V roce 2007 se odehrála důležitá debata v rámci OSN o změně klimatu a bezpečnosti. V následujících letech se výrazně znásobil počet literatury pojednávající o EBP. Oblast se tak stala rozmanitější, komplexnější a reflektivnější. Postkonfliktní prostředí se stalo středem zájmu badatelů druhé generace. Dalším znakem, který odlišoval druhou generaci od té první, bylo soustředění se na vnitrostátní úroveň. To souviselo s obecným přesunem pozornosti na vnitrostátní ozbrojené konflikty (Ide et al. 2021: 5–6).

Koncept taktéž došel v důsledku kritiky ke značnému metodologickému pokroku. Kritici upozorňovali, že obor je příliš deduktivní a teoretická tvrzení nejsou podložena dostatečnými empirickými důkazy. Nové studie obrátě reagovaly a kombinovaly metody založené na terénních výzkumech. Což vedlo ke zhotovení kvantitativních studií velkého rozsahu, ze kterých vyplývalo, že spolupráce v oblasti životního prostředí má skutečný potenciál snižovat rizika konfliktů a přispívá k budování mírových vztahů (Ide et al. 2021: 6).

Vývoj naznačuje, že nastupující generace (označovaná za třetí generaci) je připravena posílit roli oboru jako integrační platformy. EBP rozšiřuje své spektrum témat a dotýká se stále většího počtu oborů, jako je výzkum budování míru, správa veřejných statků, politická ekologie či kritické bezpečnostní studie.

Dokonce některá témata využívají poznatky a odborníky z politologie, ekonomie, geografie, práva a dalších (Ide et al. 2021: 7). Nicméně třetí generace se teprve formuje a prozatím zůstává otázkou, do jaké míry budou plánované integrační procesy úspěšné a zda vůbec.

2.4. Kritika přístupů předpokládajících možnost využití environmentální spolupráce pro budování míru

Koncept EBP byl v minulosti často kritizován za nedostatečnost v metodologické a konceptuální oblasti. Obor byl označen za příliš deduktivní a jeho argumenty za nepodložené. Kritika rovněž poukázala na podceňování lidských faktorů při vyvolávání konfliktů a upřednostňování faktorů spojených s životním prostředím. To může v praxi vytvořit prostor pro diktátorské vůdce. Ač diktátoři nesou velký podíl na porušování lidských práv ve své zemi, často z něho obviňují životní prostředí, aby se tak zbavili vlastní odpovědnosti. Např. občanská válka v Sýrii, která začala v roce 2011, mohla být nepřímým důsledkem rozsáhlých such mezi lety 2006–2009, nicméně nikdo by nebagatelizoval Asadův režim a nezbavil ho odpovědnosti za jeho činy pouze proto, že v zemi byly nepříznivé environmentální podmínky (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 18).

Při výzkumu EBP teoretici neberou dostatečně v potaz existenci mnoha proměnných, které se v kontextu konfliktu a životního prostředí objevují. Politický systém, náboženství či úroveň rozvoje jsou faktory, které hrají velkou roli v problematice. Odborníci si sice uvědomují, že existuje velký počet proměnných, málokdy je však zahrnou do svého výzkumu (Waisová 2015: 51). Teoretici totiž tvrdí, že velký počet proměnných ztěžuje hledání teoretického rámce. Oblast sice zaznamenala za svou relativně krátkou existenci pokrok na politické straně, nicméně akademická sféra lehce zaostává (Ogden 2018: 158). Dalším bodem je typologie konfliktů. Každá generace se specializovala na jiný druh konfliktu. Zatímco první generace zkoumala především mezistátní konflikty, druhá generace přesunula svou pozornost na vnitrostátní úroveň

a občanské konflikty. Nicméně nikdo se nezaměřoval na to, zda by mohla mít konkrétní příčina konfliktu vliv na mírotvorné procesy. Nezkoumali rozdíly mezi teritoriálními, náboženskými, etnickými, ideologickými či mocenskými příčinami (Waisová 2015: 55–56).

Navzdory nárůstu počtu teoretiků a samotných textů zůstává prokázání vztahu mezi mírem a životním prostředím náročné. Někteří autoři upozorňují, že oboru stále chybí harmonizovaný rámec a dostatek empirických dat. Studie, které už existují, se skládají z izolovaných případových studií a studií s malým srovnáním mezi zeměmi. Zároveň chybí snahy o masivnější studie (Dresse et al. 2019: 100). Hlavní debata se soustředí na propojení mezi životním prostředím a budováním míru. T. Ide ve svých publikacích upozorňuje na neexistenci jednotné definice environmentálního míru a spolupráce. Proto je složité prokázat, zda skutečně spolupráce v oblasti životního prostředí způsobuje mír (Hardt – Scheffran 2019: 9–10).

Odborníci stále více upozorňují na nedostatečné zapojení moci a politiky. Kritika směřuje k nesprávnému porozumění místní dynamiky a problémům komunit, které za normálních okolností nejsou vedeny dominantními západními programy a institucemi, tudíž jim dostatečně nerozumí (Davis et al. 2023: 1). Kritika se rovněž zaměřuje na přístupy, které jsou v praxi často založeny na technokratických metodách neboli metodách založených na technických a odborných aspektech. V konečném důsledku opomíjí často mocensky podmíněné příčiny konfliktu, čímž dále marginalizuje některé aktéry a potlačuje alternativní myšlenky. Technická a apolitická řešení tak nemusí odpovídat tomu, co si daná situace žádá. Nejenže často neřeší základní příčiny konfliktů, ale v horším případě mohou potenciálně konflikt zhoršovat skrze posilování mocenských struktur, které vytvářejí nerovnost a podílejí se na ničení životního prostředí. Je velmi nepravděpodobné, že by došlo k pozitivním udržitelným výsledkům, pokud nebudou zahrnuty aspekty moci (Ide et al. 2021: 6, Davis et al. 2023: 1).

Další kritici se zaměřovali na využívání konceptu k prosazování úzkých státních nebo obchodních zájmů. V důsledku toho projekty nemají podstatný vliv

na mír. To znamená, že za účelem ochrany životního prostředí a řešení environmentálních problémů mohou být podniknuta opatření, která spíše slouží zájmům některých států nebo korporací a nepřispívají ke skutečnému mírovému řešení konfliktů. I zdánlivě kooperativní aktivity v oblasti životního prostředí mohou být řízeny mocenskými zájmy aktérů, kteří usilují o udržení či posílení dominance v určité oblasti (Ide et al. 2021: 6). Mezi rané příklady kritických případů patří Duffy a Swatuk (podle Ide et al. 2021: 5), kteří svou reflexi zaměřili na existenci a funkčnost mírových parků. Tvrdili, že mírové parky slouží spíše k rozšíření státní kontroly než jako nástroj pro budování důvěry, míru nebo k ochraně životního prostředí.

3. Analýza současného přístupu k environmentálnímu budování míru

EBP je stále relativně mladý koncept, který se však rychle vyvíjí. V dnešním světě již nelze ignorovat důležitost propojení bezpečnosti a životního prostředí. Soudobé poznatky a praktické důkazy společnost přesvědčily, že je důležité věnovat environmentálním tématům zvýšenou pozornost. Přírodní zdroje jsou klíčem k dosažení udržitelného míru, zároveň ale mohou být zdrojem nestability, násilí a konfliktů. Soupeření o zdroje se postupem času zintenzivňuje, a to v důsledku růstu světové populace a skutečného projevení dopadů klimatických změn (UNEP nedatováno a).

Od roku 1950 nejméně 40 procent všech občanských válek mělo souvislost s přírodními zdroji. Kde tato souvislost existovala, se vyskytla velká pravděpodobnost, že dojde k opětovné eskalaci konfliktu v prvních pár letech od podepsání mírové smlouvy. Rovněž se ukazuje, že mírové smlouvy, které nebraly v potaz životní prostředí, byly znatelně méně úspěšné (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 14). Obecně mírové smlouvy v minulosti často nezahrnovaly ustanovení o životním prostředí. To se postupem času změnilo. V dnešní době se každá významná mezinárodní smlouva zabývá životním prostředím (Bruch 2022).

Oblast EBP zdůrazňuje, že změny životního prostředí se nutně nemusí vždy spojovat s násilím a konflikty. V ozbrojených a postkonfliktních podmínkách může životní prostředí naopak vytvářet prostor ke spolupráci, což v konečném důsledku může vést k dosažení politických a sociálních cílů budování míru. Posunutí se směrem k dosažení míru má potenciál pozitivně přispět k ochraně životního prostředí, což teoretici K. Conca a J. Wallace označili jako samopodporující se „pozitivní cyklus“. Ale nedostatečně promyšlené projekty mohou tento cyklus přerušit (Davis et al. 2023: 1).

Ač výzkum EBP stále není dostačující, akademická i politická sféra věnuje tématům spojených s životním prostředím a bezpečností stále větší pozornost a přibývá projektů, které tyto snahy prohlubují. V roce 2023

organizace *Environmental Peacebuilding Association* (dále jen EnPAX) zahájila společně s nakladatelstvím SAGE Publishing publikaci odborného časopisu *Environment and Security*. Společnost totiž dlouho postrádala místo, kde by se mohly vést diskuze o spojení otázek týkajících se životního prostředí a bezpečnosti. Interdisciplinární časopis si stanovil hlavní cíl publikovat inovativní výzkumy, které usilují o podnícení debat mezi výzkumníky, tvůrci politik a odborníky z praxe. Podobný pokus proběhl již v 90. letech minulého století, ale byl téměř ihned zrušen z důvodu nedostatku zájmu. V posledních 30 letech se však konceptu daří získávat stále větší publikum a pozornost. To pravděpodobně souvisí s narůstajícím počtem globálních problémů spojených právě s environmentálními aspekty. Proto souvislost mezi životním prostředím a bezpečností momentálně hraje významnou roli v diskuzích mezi odborníky ze všech možných oborů a sfér, jako je politologie, geografie, mezinárodní vztahy, antropologie, ekonomie, právo, sociologie a mnoho dalších (Swain et al. 2023: 5–6).

EBP je velmi komplikovaný proces. V současnosti se potýká s problémy v různých ohledech a dimenzích bezpečnosti, hospodářství, politiky a sociálních vztahů. Mírotvorné efekty nejsou ani zdaleka zaručeny. Úspěch či neúspěch lze těžko definovat. Navíc není snadné dosáhnout pozitivních výsledků, pokud přístupy neřeší základní zdroj politického napětí (Ide et al. 2021: 3). Autoři F. Krampe, F. Hegazi a D. S. VanDeever ve své publikaci zdůraznili, že přes veškeré vědecké snahy, není jasné, zda spolupráce v oblasti životního prostředí a společná správa přírodních zdrojů vede k mírovým procesům. Podle nich studie dosud potvrdily jen to, že riziko konfliktu se zvyšuje v případě, kdy je zanedbána správa přírodních zdrojů po ukončení konfliktu. Nicméně sami sepsali kauzální mechanismy, které pomáhají s vysvětlením toho, jak environmentální spolupráce skutečně může vést k pozitivnímu míru. Jedním z mechanismů je hypotéza kontaktu. Pokud dochází k usnadnění meziskupinové spolupráce, snižují se tím i předsudky a předpojatost. Dalším mechanismem je šíření nadnárodních norem. To naznačuje, že zavedení environmentálních norem posiluje občanskou společnost a podporuje postavení lidí. A posledním je spravedlivé poskytování

státních služeb. Pokud je přístup k veřejným službám zajištěn spravedlivě pro všechny, posiluje se tím legitimita státu a vztah mezi vládou a obyvateli (Krampe – Hegazi – VanDeveer 2021: 4–5).

3.1. Ústřední témata současné generace environmentálního budování míru

Současná generace se zaměřuje na množství témat, metod a debat, které se objevily v prostoru od nového tisíciletí. Na rozdíl od předchozích generací se ta současná soustředí na budování míru zdola nahoru, tj. na místní úrovni. Tento přístup posiluje pozici marginalizovaných skupin, které v dnešní době stále nemají dostatečný prostor v rozhodovacích orgánech. Snaží se reagovat na lokální kontext, potřeby a aspirace, zároveň usiluje o navrhování strategií a intervencí, které jsou přizpůsobeny konkrétním podmínkám a požadavkům místních komunit. Důraz by měl být kladen zejména na otázky spojené s lidskou bezpečností a obživou. Tento přístup je velmi důležitý, ale v praxi stále opomíjený (Ide et al. 2021: 8). Existuje značně široká důkazní základna, že samotné domorodé národy historicky usilují o EBP. Nicméně jejich zkušenost není dostatečně doceněna a není zařazena do vývoje konceptu, jelikož EBP je považováno za vynález západních mocností. Snahy domorodých kmenů na Arktidě, v oblasti Karamojong v Keni, Jižním Súdánu a Ugandě či v provincii Mashonaland Central v Zimbabwe by však neměly zůstat bez povšimnutí (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 19).

Téměř v každém současném výzkumu v oblasti bezpečnostních studií se objeví otázka genderu. Gender patří k důležitým tématům i současné generace EBP. Velké množství textů dokumentuje genderový charakter vztahů mezi lidmi a životním prostředím, včetně některých souvisejících s postkonfliktními podmínkami. Poznatky zdůrazňují řadu otázek. Teoretici se zabývají zranitelností žen v kontextu přístupu k základním zdrojům obživy, nicméně v konceptu EBP se současně řeší i role žen v konfliktech, což se znatelně během let proměnilo. Ženy již nejsou pouze oběťmi, ale mohou se stát samotnými vlivnými aktéry, a to

konkrétně i v EBP. Dosud se však gender nepromítl do komplexního výzkumného rámce. Nicméně alespoň na institucionální úrovni začal UNEP společně s jinými aktéry začleňovat genderovou perspektivu do své práce na pomezí životního prostředí a budování míru (Ide et al. 2021: 9–10).

EBP se v současnosti zaměřuje na věnování dostatečné pozornosti konfliktům v rámci účinného programování v oblasti životního prostředí a přírodních zdrojů, tj. programování citlivého ke konfliktům. Je klíčové brát v úvahu konfliktní kontext, jelikož zanedbání může vést k neúmyslnému zhoršení konfliktů nebo dokonce k jejich obnovení. Při plánování environmentálních projektů musí odborníci zohlednit existující konflikty a snažit se minimalizovat jejich negativní dopady nebo případně přispět k jejich řešení (Ide et al. 2021: 11).

Dále se celý výzkum soustředí na roli velkých dat a technologií první linie, např. na umělou inteligenci či blockchain. Pozornost se rovněž věnuje rozvoji modernějších systémů včasného varování. Technologie jsou využívány ve fázi monitorování či při formulování rozhodnutí a politik založených na datech. Velká data a technologie první linie umožňují rychlý sběr, sdílení a analýzu informací. Informace jsou snadno přístupné a mohou pomoci budovat soubory pro budoucí analýzy (Ide et al. 2021: 12–13).

Dalším tématem, na které se momentálně výzkum zaměřuje, je monitorování a hodnocení. Jedná se o proces, který usiluje o bližší pochopení intervencí a dosahování cílů. Pomáhá pochopit, kdy intervence fungují, kdy naopak ne a z jakého důvodu. Harmonizovat intervence s výsledky představuje vždy výzvu. To znamená, že je obtížné zajistit, aby přijatá opatření nebo zásahy skutečně vedly k plánovaným výsledkům. Monitorování a hodnocení poskytne odpovědnost a poznatky příjemcům, realizátorům i poskytovatelům finančních prostředků (Ide et al. 2021: 13–14).

Disciplína se v posledních pár letech rozšiřuje stále o více nových témat. Obor se postupem času obohacuje o nové aktéry, kteří přinášejí zcela nová témata, jelikož se pohybují v naprosto odlišném prostředí. Ač se na první pohled může zdát, že se jedná o související odvětví, ve skutečnosti mohou být naprosto rozdílná. Nové otázky a témata komplikují poznání o tom, jak EBP funguje.

Někteří autoři poukazují na problematiku spojování debaty o environmentální spolupráci pro mírové účely v konfliktních oblastech s debatou o ochraně životního prostředí před důsledky ozbrojených konfliktů (Waisová 2015: 52).

Dominantně začal obor zkoumat to, jak vnitrostátní konflikty, občanské války a rozpad států ovlivňuje životní prostředí a jeho ochranu v konfliktních zónách. Typickým příkladem je hraniční oblast Velkých jezer, která se rozprostírá na území Rwandy, Ugandy a Demokratické republiky Kongo. Oblast je biologicky rozmanitá a nachází se zde plno živočišných druhů, jako je např. ohrožená gorila horská. V minulosti zde došlo k řadě konfliktů, které se výrazně podepsaly na životním prostředí. Proto byl zřízený park, jenž zvířata chrání před ozbrojenými konflikty a násilím. Tato iniciativa se však neobjevila pouze v oblasti Velkých jezer. Tzv. biodiversity hotspots, místa mimořádně bohatá na výskyt unikátních druhů, ale postižená jejich silným úbytkem, částečně v důsledku probíhajících ozbrojených konfliktů, se nacházejí po celém světě. Ochránci životního prostředí zdůrazňují, že těmto místům je potřeba věnovat zvýšenou pozornost (Waisová 2015: 52).

3.2. Metody a nástroje současného výzkumu environmentálního budování míru

Teoretik C. F. Alger představil 22 nástrojů budování míru. M. S. Soroos upravil Algerovu typologii s ohledem na životní prostředí a identifikoval 24 nástrojů, prostřednictvím kterých lze dosáhnout míru a ekologické stability. Tento výčet není úplným přehledem možností, spíše naznačuje rozmanitost nástrojů, které napomáhají prosazovat hodnoty spojené s životním prostředím a mírem. Nástroje jsou rozděleny do čtyř kategorií, kterými jsou mezinárodní právo, mezivládní organizace, koncepty a principy, a nakonec nevládní organizace a globální občanská společnost (Soroos 2004: 87–88).

Mezinárodní právo stanoví pravidla, která řídí chování států. Podporují jejich společné zájmy a zároveň poskytují rámec pro mírová řešení konfliktů. Mezinárodní právo životního prostředí se za posledních 50 let vyvíjelo rychle

prostřednictvím přijetí mnoha smluv a deklarácí. Pod mezinárodní právo spadá (1) zvykové právo, (2) smlouvy a (3) rezoluce. Klasickou formou mezinárodního práva je zvykové právo. To zahrnuje formy chování, které jsou dodržovány v průběhu času a státy je považují za běžné zákonné požadavky. Předpisy bývají abstraktní, nejsou zakotveny v oficiálních právních dokumentech, ale vyplývají z povahy samotných států. Klíčovým principem je odpovědnost země. Od států se očekává, že zajistí, aby jejich aktivity nezpůsobily významné újmy za hranicemi vlastního teritoria. Nicméně zvykové právo se projevilo jako nedostatečné, proto dochází k podepisování množství upřesňujících smluv. Smlouvy jsou písemné dokumenty sjednané mezi státy a jejich podmínky jsou závazné pro všechny strany, které je ratifikují. V minulosti byla ratifikována řada mnohostranných smluv zabývajících se životním prostředím. Příkladem je Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy (1973), Rámcová úmluva o změně klimatu (1992) či Úmluva o biologické rozmanitosti (1992). Smlouvy se staly hlavním prostředkem mezinárodního práva pro stanovení pravidel a odpovědnosti států za řešení problémů životního prostředí a vyřešení sporů. Některé z dohod se ukázaly jako účinné při dosahování vytyčených cílů, nicméně jednání bývají zdoluhavá a mohou se protahovat až několik let. Posledním nástrojem v oblasti mezinárodního práva jsou rezoluce, které jsou přijímány v rámci mezinárodních orgánů, jako je např. Valné shromáždění OSN. Mezi rezoluce zabývajících se životním prostředím patří Deklarace zásad pro mořské dno (1970), Stockholmská deklarace (1972) či Světová strategie ochrany (1980). Jedná se o vhodnou alternativu ke smlouvám vzhledem k časové náročnosti. Rovněž proces vyjednávání rezolucí bývá rychlejší než vyjednávání smluv. Nicméně na rozdíl od zvykového práva a smluv se nepovažují rezoluce za právně závazné. Často se tak stávají základem pro pozdější jednání o smlouvě (Soroos 2004: 89–91).

Další kategorií jsou mezinárodní vládní organizace, které poskytují celou řadu nástrojů, konkrétně osm. Jedná se o (4) monitorování a výzkum, (5) informace a vzdělávání, (6) tvorbu pravidel, (7) směrnice a standardy, (8) řešení sporů, (9) asistenční programy, (10) světové konference

a (11) nezávislé komise. Mezi mezinárodní vládní organizace sledující environmentální cíle se řadí orgány OSN, konkrétně ECOSOC, GEF či UNEP, dále WHO, IMO, EU nebo AU (Soroos 2004: 91–92).

V další kategorii v podobě konceptů a principů lze identifikovat dalších šest nástrojů. Mezi ně patří (12) udržitelný rozvoj, (13) zásada předběžné opatrnosti, (14) princip společného dědictví, (15) ekologická bezpečnost, (16) environmentální spravedlnost a lidská práva a nakonec (17) mezigenerační kapitál. Prostřednictvím těchto nástrojů dochází především k prosazování environmentálních hodnot. Nejvlivnějším konceptem je udržitelný rozvoj. Představuje perspektivu, která poskytuje lidstvu směr a povzbuzuje k vytváření nových rozvojových strategií, jež zkoordinují ekonomické a environmentální cíle (Soroos 2004: 95–96).

V poslední kategorii pod názvem nevládní organizace a globální občanská společnost se nachází sedm nástrojů, kterými jsou (18) environmentální nevládní organizace, (19) publikace vědeckých komunit, (20) specifické výstupy stran zelených, (21) korporátní koalice, (22) teologie ochrany, (23) ženské skupiny a ekofeminismus a (24) lidové hnutí. Poslední skupina nástrojů zahrnuje více než 100 tisíc mezinárodních a národních skupin, které usilují o prosazování témat spojených s životním prostředím. Činnost nevládních skupin se stala hlavní hybnou silou na globální úrovni. Mezi nejviditelnější nevládní organizace na počátku tisíciletí patřily *Greenpeace*, *World Wide Fund for Nature*, *Oceana*, *Rainforest Action Network* a mnoho dalších. Organizace své cíle prosazují různými způsoby, např. zahájením kampaní, navrhováním nových zákonů, lobováním, mobilizací voličů či podáváním soudních příkazů. Některým nevládním organizacím byl dokonce přiřazen poradní status u orgánů a agentur OSN (Soroos 2004: 99).

Jiní autoři rozeznávají i jednotlivé mechanismy. Jedná se o typ činností a způsoby jejich provádění. Prvním typem činnosti je technická spolupráce. Ta je realizována skrze přeshraniční společenství, a to za účelem dosažení neutrality a efektivity. Tento typ spolupráce může být použit k řešení konfliktů a ochraně životního prostředí. Druhým typem je vytváření neutrálních prostorů, kde si

strany konfliktu mohou volně vyměňovat informace. Tento přístup umožňuje otevřenou komunikaci a dialog mezi konfliktními stranami, což v konečném důsledku může vést k porozumění a vzájemné důvěře. Posledním typem je správa společných zdrojů. V tomto případě aktéři, kteří sdílejí tentýž zdroj, postupně přechází od konkurenčních vztahů ke kooperativním. Činnosti jsou následně realizovány různými způsoby, které zahrnují koordinované akce, jako je dialog nebo vyjednávání, nebo kolektivní akce zahrnující kooperativní chování s cílem dosáhnout kolektivních výhod. Mezi průřezové mechanismy EBP se řadí institucionalizace. Ta umožňuje lepší organizaci a koordinaci spolupráce mezi různými aktéry. Tím, že poskytuje kooperujícím stranám sdílený normativní rámec, pomáhá usnadňovat komunikaci, jednání a řešení konfliktů. Taktéž umožňuje dlouhodobou udržitelnou spolupráci (Dresse et al. 2019: 107–108).

Mezi konkrétní modely EBP patří přeshraniční mírové parky, říční komise, společná správa přírodních zdrojů, ekonomická diplomacie, vzdělávací programy a další. Současně výrazně viditelný model v rámci EBP je již zmíněný přeshraniční mírový park. Od poloviny 20. století se více než 30 biologicky nejrozmanitějších oblastí na světě stalo dějištěm více než 80 procent velkých ozbrojených konfliktů. Po celém světě jsou zřízeny stovky přeshraničních chráněných území a mírových parků. Mezi nejznámější příklady patří Mezinárodní park míru Waterton-Glacier mezi Kanadou a USA, keňský národní park Masai Mara a tanzanský národní park Serengeti, národní parky Virunga, Volcanoes a Mgahinga Gorillan v Demokratické republice Kongo, Rwandě a Ugandě, národní parky Iguazu v Brazílii a Argentině či ekosystém Viktoriiných vodopádů v Zimbabwe a Zambii. Tento typ spolupráce zahrnuje jak fyzické zřízení chráněných oblastí, tak i politický dialog (Jenson – Refisch 2016: 826–828).

Oblast Velké Virungy na pomezí Demokratické republiky Kongo, Ugandy a Rwandy se potýká již od 90. let 20. století s přetrvávajícími ozbrojenými konflikty. Zdejší státní instituce jsou výrazně oslabeny, avšak biodiverzita této oblasti je výjimečně rozmanitá. Kromě kriticky ohrožené gorily horské se tu nachází mnoho dalších druhů živočichů, jako jsou hroši, šimpanzi, okapi či

vzácné ptactvo. Oblast ohrožují rozsáhlé nelegální aktivity spojené s využíváním přírodních zdrojů. V roce 2005 došlo k podepsání Gomské deklarace, ve které se všechny tři strany zavázaly k budování spolupráce, vybudování přeshraničního chráněného území a taktéž poskytnutí zdrojů na realizaci tohoto projektu. V průběhu let pak docházelo k rozšiřování témat a cílů této spolupráce, např. prostřednictvím Přeshraničního strategického plánu podepsaného v roce 2006. Pomocí přeshraničního mírového parku se snaží nejen zajistit bezpečí živočišných druhů, ale i zamezit násilí. Projekt zdůrazňoval několik klíčových cílů, a to příznivé životní prostředí, správu krajiny, efektivní řídicí kapacity, kooperaci, prosazování práva, vzdělávání a osvětu, hospodářský rozvoj a finanční udržitelnost. Spolupráce mezi státy byla původně zahájena především kvůli ochraně goril, jelikož se jejich počet dostal na kriticky nízké hodnoty. Následně se však spolupráce přelila na další úrovně a do jiných oblastí (Jenson – Refisch 2016: 826–831).

Ač se na první pohled může zdát, že přeshraniční mírové parky skutečně mohou přinášet mír a budovat spolupráci, objevuje se skepse o skutečné funkčnosti. Teoretička Barquet (2015: 22) studovala mírové parky v několika oblastech. V případě mírového parku Si-A-Paz ve Střední Americe, který se rozkládá na hranici mezi Kostarikou a Nikaraguou, se uvažuje o opačném efektu. Vybudování bylo oficiálně zamýšleno jako posílení spolupráce v otázkách životního prostředí a zlepšení kontroly nad pohraničním územím. Nachází se v oblasti, kde jsou hranice sporné více než 100 let. Mnohdy docházelo k ozbrojeným konfliktům a dokonce i bojům uvnitř parku. V případě Si-A-Paz se mluví o tom, že vybudování chráněné oblasti spíše přispělo k posílení konfliktu než k budování míru.

Z analýzy mírových parků vyplývá, že je důležité na každý případ pohlížet individuálně a nepředpokládat, že pokaždé bude projekt úspěšný. V případě parku Virunga opravdu dochází k ochraně živočišných druhů, konkrétně populace goril se zdatelně zvýšila. Nicméně o budování míru si konkrétně Barquet tak jistá není. Odborníci často přichází k závěru, že je velmi těžké

prokázat příčinnou souvislost mezi zrealizovaným projektem a budováním míru (Ogden 2018: 159–160).

3.3. Aktéři zapojující se do procesu environmentálního budování míru

V současnosti se na poli EBP nachází nespočet aktérů z různých oborů a sfér. Mezi zapojené aktéry spadají země a jejich rozvojové agentury, programy a agentury OSN, mezinárodní a regionální organizace, nevládní organizace, nadace a jednotlivci v podobě odborníků či nadšenců do životního prostředí. Bohužel různorodost odborníků nepřináší vždy jen pozitiva. Pole bývá často nepřehledné a komplikované (Waisová 2015: 56).

Dominantní roli v otázkách EBP hrají mezinárodní organizace. Nejviditelnějším aktérem je OSN a její přidružené agentury, jako je UNEP či UNDP. Zaměřují se na environmentální ochranu a rozvoj v konfliktních či postkonfliktních oblastech. Dalšími jsou nevládní organizace, jako je např. *Greenpeace*, *Světový fond na ochranu přírody* či *International Alert*. Organizace nejen podporují ochranu životního prostředí, ale zároveň i budování míru. Důležitou součástí jsou samotní akademici a výzkumná centra, jelikož provádějí analýzy, výzkumy a hodnocení, které mohou sloužit jako základ pro další kroky. Účast vlád jednotlivých zemí je klíčová při formování politik a strategií. Jejich zapojení je nezbytné pro dosažení úspěšných a efektivních výsledků iniciativ a projektů. Opomíjenými, ale klíčovými aktéry, bývají místní komunity. Ač je jejich účast zásadní, v projektech se na ně často nebere příliš velký ohled. Dokonce někteří kritici EBP upozorňují, že samotná realizace projektů má negativní vlivy na místní obyvatelstvo (Ide 2024), které musí např. kvůli budování přeshraničních mírových oblastí opustit své domovy. Ale pokud jsou komunity do projektů plnohodnotně zapojovány, vede to k daleko udržitelnějším výsledkům. Aby byly projekty v rámci EBP úspěšné, mělo by docházet ke komunikaci a koordinaci mezi jednotlivými aktéry. Klíčová je spolupráce

národních vlád a místních komunit, které by v jiném případě mohly projekt sabotovat.

Ozbrojení aktéři jsou skupinou, kterou akademici obecně nezařazují do teoretických rámců jako samostatnou entitu, ačkoli by se tam za jisté objevit měla. Generace EBP převážně pracovaly s předpokladem, že hlavními aktéry jsou komunity a vlády. Ozbrojené skupiny sice mohou být součástí vlád a komunit, nicméně jejich způsob fungování je naprosto odlišný. Militantní skupiny jsou založeny proto, aby využívaly násilí. Nelze ztotožnit ozbrojenou skupinu s určitou komunitou jen z toho důvodu, že skupina brání jejich zájmy. Skupiny často jednají zcela autonomně a nepodléhají žádným místním vůdcům. Civilisté či vlády nemají žádné nebo pouze omezené možnosti ovlivňovat jejich působení. Proto je důležité k nim v rámci EBP přistupovat jako k samostatné skupině aktérů. Ozbrojení aktéři mohou budování míru a důvěry silně ovlivňovat, a to jak negativně, tak i pozitivně. Pokud jsou ozbrojené skupiny určitým způsobem napojeny na komunity v konfliktním prostředí a podílí se na obraně komunit prostřednictvím použití násilí, může jejich přítomnost ohrozit spolupráci v rámci společné správy přírodních zdrojů. Avšak v druhém případě, kdy se naopak ozbrojené skupiny do spolupráce zapojují, zvyšuje se tím pravděpodobnost úspěchu. Jejich projev mívá často symbolický podtext a komunity se jím nechávají inspirovat (Verweijen – Schouten – Simpson 2022: 5–7).

Obecně platí pravidlo, aby byly iniciativy a projekty v rámci budování míru úspěšné, musí docházet ke koordinaci aktérů, kteří se na nich podílejí. Je důležité provést jednak detailní analýzu aktérů, kteří se problematikou zabývají, tak rovněž i analýzu aktérů, kteří jsou problematikou či samotným projektem ovlivňováni. Nicméně, čím více aktérů se v poli pohybuje, tím obtížněji se dosahuje úplné koordinace.

3.4. Výzvy a překážky

EBP si za léta své existence prošlo změnou, z okrajového tématu v akademickém prostředí se stalo ústředním tématem řady mezinárodních aktérů. Ač koncept udělal obrovský pokrok ve své reputaci, metodách, nástrojích i odbornosti, musí se potýkat stále s řadou problémů. Mezinárodní společenství obecně uznalo, že propojení mezi životním prostředím a bezpečností skutečně existuje, a je klíčové neopomenout aspekt životního prostředí v mírových a bezpečnostních iniciativách. Činy tomu však vždy neodpovídají. Bohužel EBP stále nedostává potřebné zdroje a politickou vůli (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 16).

Zároveň některé státy mají stále obavy z přijímání opatření v oblasti EBP a některá z nich zablokovaly na nejvyšší úrovni, což zahrnuje např. Radu bezpečnosti. Obavy pramení ze dvou důvodů. Země se domnívají, že základní bezpečnostní instituce by musely pracovat na otázkách, které nespadají pod jejich působnost. Dalším problémem je problematika nejasného vyhodnocování environmentálního zdraví. Země tvrdí, že by mohlo docházet k intervenčním opatřením na základě subjektivního vyhodnocení environmentálního zdraví (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 16–18).

Zhoršování podmínek životního prostředí a změna klimatu nejvíce postihuje země globálního Jihu. Uvnitř společnosti to jsou právě ženy, na které tyto podmínky mají největší dopad. Existují taktéž záznamy, že změna klimatu postihuje domorodé obyvatelstvo dříve a závažněji než ostatní skupiny. Nicméně organizace, které participují na EBP a vytvářejí rámec pro jeho fungování, nevykazují snahu o geografickou či sektorovou rozmanitost. Převážně mají tyto organizace sídla v Evropě či Severní Americe, kde očividně chybí hlasy domorodého obyvatelstva, žen, mládeže nebo jiných menšin, které by do problematiky mohly vnést nový úhel pohledu a impuls pro inovativní řešení. Bohužel ženy, domorodé národy či mládež jsou stále považovány pouze za pasivní cíle pomoci, nikoli za někoho, kdo může přispět svými znalostmi a podílet se na změnách. EBP má tendenci vidět nezápadní svět jako oblast vyžadující záchranu prostřednictvím západních intervencí. Tento přístup pak

častěji zamlčuje vlastní odpovědnost za tvoření celosvětových problémů a raději obviňuje globální Jih z nedostatečné rozvinutosti a špatné správy (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 18–19).

Jelikož ve světě neexistuje žádný jednotný program pro budoucnost konceptu, je důležité pozorovat a spojovat snahy různých aktérů, kteří se jakýmkoli způsobem zabývají otázkami o EBP. Různorodí aktéři poskytují odlišné pohledy, zkušenosti a teorie, prostřednictvím kterých se aktéři mohou vzájemně inspirovat či doplňovat (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 23–24).

Z celého světa jsou hlášeny případy úspěšných modelů EBP, a to na lokální, národní i mezinárodní úrovni. Ovšem upozorňuje se stále na jistou míru opatrnosti, se kterou výzkumníci musí k problematice přistupovat. Přístupy totiž mohou přinést i negativní dopady v oblasti míru, udržitelnosti a rozvoje. V mnoha případech se jedná o zanedbatelné důsledky v porovnání s pozitivními dopady, nicméně je potřeba se jimi zabývat při navrhování, realizaci a hodnocení projektu. Velmi problematickými případy jsou projekty, které využívají označení EBP, ovšem ve skutečnosti mají rozsáhlý negativní vliv na životní prostředí nebo živobytí komunit. Ide (2024) uvedl příklad mírového parku mezi Kostarikou a Nikaraguou. Ten otevřel prostor pro negativní zvýšenou státní kontrolu a těžbu ropy v pohraničních oblastech, což v konečném důsledku životnímu prostředí neprospělo (Ide 2024).

Autoři (Ide 2024) identifikovali šest potenciálních nepříznivých dopadů v rámci projektů EBP. Prvním z nich je depolitizace spolupráce v oblasti životního prostředí mezi stranami konfliktu. To znamená, že spolupráce se soustředí pouze na technické aspekty řešení problémů a nezaměřuje se na politické či ekonomické aspekty konfliktu. V tomto případě je zmíněna neúspěšná spolupráce mezi Izraelem, Jordánskem a Palestinou. Spolupráce mezi nimi se zaměřovala pouze na technické aspekty konfliktu a tím nedokázala řešit základní příčiny konfliktu. Druhým problémem je vysídlování komunit. Lidé totiž běžně žijí v oblastech, které jsou určeny pro vybudování nadnárodních mírových parků nebo kooperativních hydroenergetických systémů. K tomu došlo např. v případě Velkého přeshraničního parku Limpopo mezi Mosambikem,

Jihoafrickou republikou a Zimbabwe, kde místní byli donuceni opustit své domovy, jelikož se nacházely na chráněném území. Třetím problémem stále zůstává diskriminace určité skupiny. Ta může být ze spolupráce zcela vyřazena, nebude z ní čerpat žádný užitek nebo může být dokonce vystavena negativním dopadům. Za čtvrté, samotné nepříznivé dopady projektů mohou vést k tenzi, která nakonec může vyústit v eskalaci konfliktu. Pátým problémem je potenciální možnost delegitimizace státu. Mezinárodní organizace či jiné subjekty, které vedou projekty EBP, poskytují v zemích základní sociální a environmentální služby. Problém spočívá v tom, že státní orgány toho samy často nejsou schopny. Vlášda tak ztrácí legitimitu a důvěru obyvatel. Za poslední šestý potenciální dopad se považuje paradoxně degradace životního prostředí. Určité projekty v minulosti sice vedly k dočasnému zmírnění násilí, nicméně v konečném důsledku vedly ke katastrofálním dopadům na životní prostředí. V případě spolupráce komunit při těžbě podzemní vody v Jemenu a mezinárodní dohody o hospodaření s vodou v povodí Aralského moře docházelo k nadměrnému čerpání vodních zdrojů. Tyto dohody byly primárně uzavřeny kvůli zmírnění napětí mezi konfliktními stranami, nicméně vedly k nadužívání vodních zdrojů bez ohledu na udržitelnost, což z dlouhodobého hlediska bude mít zničující dopady na životní prostředí (Ide 2024).

Každý projekt s dobrým úmyslem může mít potenciální negativní dopady. Ač se projekty na samém začátku mohou zdát přínosné, je nutné, aby výzkumníci zvažili všechna možná rizika a propracovali detailní plán. Projekt, který není dostatečně promyšlený, může vést ke komplikacím a vážným důsledkům pro určité skupiny, jednotlivce, státy nebo životní prostředí, které nelze snadno napravit.

4. Program OSN pro životní prostředí

S rozvojem konceptu EBP se rozvíjel i počet organizací, které téma zařadily do své agendy. Některé organizace či programy dokonce vznikly primárně s cílem rozvíjet EBP. Např. EnPAX je mezinárodní organizace, která se podílí na propojení environmentálních otázek s mírovými snahami. Vznikla s cílem posílit činnost a znalosti v oblasti míru, konfliktů a životního prostředí. Mezinárodnímu systému poskytuje příležitost pro dialog prostřednictvím multidisciplinárního fóra pro řešení otázek, které souvisejí s výše zmíněnými tématy. G. Dabelko, odborník na environmentální bezpečnost, poznamenal, že Asociace poskytuje potřebné centrum, kde může docházet ke sdílení výzkumu a poznatků mezi odborníky a vědci. Na vzniku EnPAX se kromě OSN podílel i *Environmental Law Institute* (ELI), což je instituce, která se věnuje rovněž výzkumu EBP na mezinárodní scéně (Environmental Law Institute 2018).

Obecně se ale za přední světovou instituci v oblasti životního prostředí považuje UNEP. Ač se v globálním měřítku vyskytuje velké množství aktérů, UNEP je nejviditelnějším a často se podílí na funkci jiných institucí a agentur. V rámci Programu vznikla řada iniciativ a projektů, které usilují o posílení současné podoby EBP. Od svého vzniku spolupracuje se 193 členskými státy a dalšími aktéry, aby společně reagovali na nejnaléhavější světové výzvy v oblasti životního prostředí. Sehrává také důležitou úlohu ve vytváření řady mnohostranných dohod (UNEP nedatováno b). Existují i jistá omezení, která jsou dána definicí mandátu. Tu stanovilo v rezolucích Valné shromáždění. UNEP má svěřené následující funkce: sledování stavu životního prostředí ve světě, podporu mezinárodní spolupráce a přezkoumávání vlivů národních a mezinárodních environmentálních politik (Brusset 2016: 17).

V roce 2023 UNEP intenzivně reagoval na zvyšující se počet konfliktů po celém světě. Program musel najít nové způsoby, jak podporovat komunity v udržitelném zacházení s přírodními zdroji a minimalizovat negativní dopady na životní prostředí. Prostřednictvím nástroje Systém rezidentních koordinátorů OSN zajišťoval vědecky podložené konzultace na úrovni jednotlivých zemí.

Jednou ze zemí, které UNEP věnoval v minulém roce zvýšenou pozornost, bylo Somálsko, kde dochází ke zhoršování konfliktu a násilí kvůli změně klimatu. Na příkladu severní Asie poukázal, jak se komunity dokážou přizpůsobit mimořádným podmínkám, jako jsou extrémní sucha. Program se začal více zaměřovat na využívání dálkového průzkumu a satelitních dat k porozumění degradace životního prostředí v důsledku ozbrojených konfliktů. Z pozorování následně vypracovával politická doporučení. Tento typ analýzy se osvědčil v případě protržení ukrajinské přehrady Kachovka, kde došlo k rychlému environmentálnímu hodnocení. UNEP se taktéž v minulém roce podílel na podpoře skupin OSN v Sýrii a Turecku při měření a zpracovávání množství trosek, které vzniklo při zemětřesení o síle téměř 8 stupňů RichtEROVY škály (UNEP 2024).

S podporou Globálního environmentálního fondu (GEF) vede UNEP 24 projektů ve 21 zemích, jejichž účelem je chránit a oživit řadu krajinných a mořských oblastí. Došlo k vytvoření 254 000 hektarů chráněných území a zachování nebo obnově 110 000 hektarů lesů. V předchozím roce se UNEP soustředil na ochranu a lepší správu sladkovodních ekosystémů, které jsou ohroženy klimatickými změnami. Kromě zahájení projektu Sladkovodní výzva, jehož cílem je chránit 300 000 km řek a 350 milionů hektarů mokřadů po celém světě, se UNEP podílel na projektu financovaným Mezinárodní iniciativou pro klima. Hlavním cílem projektu je podpořit udržitelnou správu povodí řeky Kongo, přičemž UNEP se o tuto lokalitu zajímá již delší dobu a podniká zde více projektů, jelikož zde žije více než 75 milionů lidí. Lokalita rovněž poutá pozornost světových aktérů kvůli své konfliktní povaze. Dalším důležitým projektem bylo založení keňské Komise pro řeky v Nairobi. Hlavní město je na řece závislé, proto je její správa a ochrana klíčová (UNEP 2024).

4.1. Historické formování Programu a jeho agendy

Mezinárodní prostředí zaznamenávalo ve druhé polovině 20. století změny hodnot, které se projevovaly v nových národních i mezinárodních zákonech o ochraně životního prostředí. OSN z počátku rozdělila kompetence mezi několik specializovaných agentur, jako byla *Mezinárodní organizace práce* (ILO), *Organizace pro výživu a zemědělství* (FAO), *Organizace pro vědu, vzdělávání a kulturu* či *Světová zdravotnická organizace* (WHO). Ale snahy byly nekoordinované a bylo zapotřebí vytvořit ucelený rámec, který by sjednotil mechanismy a opatření (Gray 1990: 293).

Prvním vážným pokusem o vytvoření jednotného rámce bylo uspořádání Stockholmské konference v roce 1972. Na setkání 113 zemí a více než 400 mezinárodních agentur se řešila otázka globální krize životního prostředí. To zahrnovalo širokou škálu témat od ochrany volně žijících živočichů, přírodních katastrof, zachování zdrojů až k obchodu a průmyslu. Díky konferenci vznikla Stockholmská deklarace, v níž bylo nastíněno 26 zásad pro mezinárodní právo životního prostředí. Důležitým výsledkem konference bylo vytvoření Akčního plánu. Tento dokument navrhoval zřízení mezinárodního orgánu pro správu životního prostředí. Orgán byl později zřízen Valným shromážděním OSN pod názvem UNEP (Gray 1990: 293–294). Po úspěšném vedení konference byl do funkce výkonného ředitele zvolen Kanadčan M. Strong, který vedl UNEP do roku 1975 (UNEP nedatováno b). Strong byl jmenován generálním tajemníkem OSN a v minulosti zastával pozici generálního tajemníka v rámci Konference OSN o životním prostředí. Podporu měl nejen od generálního tajemníka OSN, ale i samotných vlád a systému OSN (Kaniaru 2022: 72).

Od UNEP se očekávalo, že se stane ústředním bodem pro činnost v oblasti životního prostředí. Nový nástroj měl za cíl koordinovat všechny environmentální snahy v rámci OSN, udržovat jejich chod a vyhodnocovat jejich efektivitu. Kromě toho se země podílely na vytvoření *Environmentálního fondu* a *Environment Coordination Board*, aby zajistily finanční podporu a výměnu informací, což mělo vést k usnadnění koordinace environmentálních aktivit na

půdě OSN (Ivanova 2012: 572). Rok od založení Programu došlo v Ženevě k prvnímu zasedání Řídící rady UNEP. Ve stejném roce vedoucí představitelé podepsali smlouvu známou jako MARPOL, která zavedla přísná pravidla pro lodní průmysl a usilovala o předcházení únikům a znečištění z běžného provozu. Státy rovněž přijaly Úmluvu o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES). Smlouva se stala základem mezinárodního úsilí o ochranu přírody. Měla za cíl regulovat a v některých případech dokonce zakázat obchod s více než 38 000 živočichy a rostlinami, včetně některých nejhroženějších druhů planety (UNEP nedatováno b).

V roce 1974 byl založen Program pro regionální moře. Jednalo se o významný krok v oblasti environmentální diplomacie. Spojoval sousední země s cílem snížit znečištění oceánů a chránit mořský život. V dnešní době je do projektu zapojeno více než 143 států a existuje 13 individuálních programů pro regionální moře, které se rozprostírají od Středozemního moře přes Karibik až po jižní Pacifik (UNEP nedatováno b). První fází byl Středomořský akční plán, který vznikl v roce 1975. Středozemní moře bylo totiž vystaveno obrovské míře znečišťování. UNEP shromáždil regionální vlády a navrhl plány pro výzkum, ochranu a řízení. Na konferencích v Barceloně se sešlo 16 různorodých pobřežních států, pozorovatelé OSN, mezivládní organizace a 3 pozorovatelské státy. Cílem bylo prodiskutování dopadů odpadních vod na mořský život, nárůstu cestovního ruchu, ropy, těžby a dopravy, což v konečném důsledku vedlo k mezinárodní spolupráci v oblasti sledování a výzkumu znečištění. V roce 1976 byla přijata Barcelonská úmluva, též známá jako Úmluva o ochraně Středozemního moře před znečištěním. Ta byla považována za jednu z nejkompexnějších regionálních dohod zabývajících se znečištěním moře. Dohoda zavazovala 11 států spolupracovat v probíhajících programech (Gray 1990: 299–300). Mezitím byl v roce 1975 jmenován nový výkonný ředitel. Jednalo se o Egypťana Mostafu Tolbu, který v UNEP figuroval již dříve jako zástupce výkonného ředitele. Ve funkci se nakonec udržel dalších 17 let a stal se důležitou tváří celého Programu (UNEP nedatováno b).

Během prvního desetiletí fungování UNEP stihly státy přijmout řadu důležitých dokumentů. Kromě již zmíněných dohod došlo k přijetí např. Úmluvy o stěhovavých druzích či Úmluvy o dálkovém znečišťování ovzduší přesahující hranice států. První dohoda představovala globální platformu pro ochranu stěhovavých živočichů. Druhá dohoda reagovala na protesty veřejnosti proti kyselým dešťům. Jednalo se o historicky první právně závazný nástroj na světě, který řešil otázku zhoršování kvality ovzduší v regionech. V 80. letech byla zahájena Světová strategie ochrany přírody. V dokumentu byl definován koncept udržitelného rozvoje, který se stal v budoucnu základem pro řadu prací OSN. Rovněž byla 80. léta označena za Mezinárodní desetiletí zásobování pitnou vodou a hygieny. Voda se tak stala zásadním tématem agendy UNEP a dodnes organizace vytrvale bojuje proti znečišťování vody (UNEP nedatováno b).

V roce 1982 přijal UNEP významný program z Montevidea, který stanovil hlavní priority pro tvorbu globálních právních předpisů v oblasti životního prostředí a vedl k uzavření klíčových dohod, včetně Basilejské, Stockholmské a Rotterdamské úmluvy a Montrealského protokolu. Montrealský protokol o látkách, které poškozují ozonovou vrstvu, se stal přelomovou mnohostrannou dohodou o životním prostředí. Jedná se o doposud jedinou smlouvu OSN, která kdy dosáhla všeobecné ratifikace. Mezi další důležité dohody přijaté v 80. letech patřila Cartangenská úmluva, Protokol o ropných skvrnách, Vídeňská úmluva o ochraně ozonové vrstvy, Basilejská úmluva zpřísňující pravidla pro likvidaci nebezpečného odpadu a zpráva *Naše společná budoucnost (Our Common Future)*. V roce 1988 pod záštitou UNEP a Světové meteorologické organizace vznikl Mezivládní panel pro změnu klimatu (IPCC). Cílem IPCC je poskytovat vládám odborné poznatky, které mohou státům posloužit při rozvoji opatření v oblasti klimatu. Panel v roce 2007 dokonce získal Nobelovu cenu za analýzu dopadů změny klimatu způsobené člověkem a položení základů pro celosvětová opatření ohledně omezení emisí skleníkových plynů (UNEP nedatováno b).

UNEP v 90. letech nepolevil ve svých snahách o rozšiřování úmluv a nástrojů v oblasti ochrany životního prostředí. V roce 1991 vznikl *Globální fond pro životní prostředí (GEF)*. Fond byl založen jako nástroj pro partnerství

mezi UNEP, Rozvojovým programem OSN a Světovou bankou. Jeho cílem bylo řešit nejzávažnější environmentální problémy planety. Tentýž rok státy přijaly Úmluvu o posuzování vlivů na životní prostředí přesahující hranice států. Smlouva zavazuje členské státy k vzájemné konzultaci přeshraničních projektů, které by potenciálně mohly mít negativní dopad na životní prostředí. O rok později vedoucí představitelé podepsali významnou Úmluvu o biologické rozmanitosti. Smlouva vedla k rozšiřování chráněných území po celém světě a mobilizovala finanční prostředky na ochranu biodiverzity. Zásadním milníkem bylo uspořádání Konference OSN o životním prostředí a rozvoji v Riu de Janeiru, známá rovněž jako Summit Země. Více než 170 zemí přijalo během konference Deklaraci o životním prostředí a rozvoji. Zároveň došlo k zahájení Agendy 21, neboli plánu na dosažení udržitelného rozvoje v 21. století. Výsledkem konference bylo přijetí tří úmluv, které se zabývaly biologickou rozmanitostí, změnou klimatu a rozšiřováním pouští. Ke konci 90. let UNEP poprvé vyhodnotil stav životního prostředí a představil nejzásadnější výzvy, kterým svět čelí (UNEP nedatováno b). Ke konci tisíciletí se obecně zvýšil zájem věnovaný přírodním zdrojům v kontextu budování míru po skončení konfliktu. Pozornost na sebe upoutalo nespočet občanských válek, zejména v Libérii a Sierra Leone. S počtem občanských válek rostly i obavy, že nedostatek zdrojů, zejména vody, by mohl podnítit další konflikty nebo způsobit obnovení některých starších. UNEP proto soustředil svou činnost na oblast postkonfliktních otázek. V důsledku toho Rada bezpečnosti OSN přijala větší počet rezolucí než v předchozích dekadách, a dokonce se zvýšil samotný počet rezolucí týkajících se konkrétně přírodních zdrojů (Krampe – Hegazi – VanDeveer 2021: 3). Počínaje Kosovem v roce 1999 zahájil UNEP svá odborná environmentální hodnocení. Ta se postupně rozšířila do dalších konfliktních oblastí, jako byl Afghánistán, Albánie, Bosna a Hercegovina, Irák a další (Conca – Wallace 2009: 486).

Nové tisíciletí bylo zahájeno zasedáním Globálního fóra ministrů životního prostředí a také vydáním Deklarace tisíciletí. Zatímco fórum poskytlo Programu příležitost ovlivnit mezinárodní agendu životního prostředí

v nadcházejícím novém století, Deklarace tisíciletí představila osm rozvojových cílů nového tisíciletí. Přičemž pro UNEP byl zásadní sedmý cíl, jenž stanovil specifické úkoly týkající se úbytku biologické rozmanitosti, lesního porostu a přístupu k nezávadné pitné vodě. Státy přijaly rovněž řadu nových dohod, jako byla Stockholmská úmluva o perzistentních organických znečišťujících látkách či Karpatská úmluva ochraňující Karpaty jakožto jednu z posledních velkých evropských divočin (UNEP nedatováno b).

Klíčovou výzvou zůstávalo najít, jakým způsobem koordinovaně řídit pět klíčových oblastí. Ty zahrnovaly mír a bezpečnost, lidská práva, udržitelný rozvoj, humanitární pomoc a mezinárodní právo. To vedlo v roce 2005 k vytvoření architektury OSN pro budování míru. Nová koncepce se soustředila na zajištění efektivnější reakce OSN na analýzu konfliktů v terénu a na vytvoření sjednocenější strategie podpory mírových snah napříč různými oblastmi činnosti, které tvoří součást organizace. Nicméně během formulování nové architektury OSN pro budování míru bylo zjištěno, že jednou ze zásadních mezer byl nedostatek důkazů o tom, jak se životní prostředí a přírodní zdroje ovlivňují navzájem s mírem a bezpečností. Proto bylo potřeba provést další analýzu, která by se zaměřila na nástroje a strategie, které by mohly efektivněji řešit různá rizika konfliktů a vyhledávat příležitosti k budování míru založené na environmentálních aspektech, a to především koordinovaným a soudržným způsobem. Proto v roce 2008 vznikl program Environmentální spolupráce pro budování míru (ECP), který reagoval na zmíněné problémy a potřeby. Program vycházel ze zkušeností nasbíraných v terénu při zkoumání životního prostředí po skončení konfliktu. Jeho hlavním cílem bylo posílit schopnost nejen samotných zemí, ale i regionálních organizací či OSN a měl pomoci společnosti porozumět rizikům konfliktů a příležitostem pro budování míru, které představují přírodní zdroje a životní prostředí (UNEP 2015: 2). UNEP se následně s podporou ECP v roce 2009 podílel společně s Odborem mírových operací OSN (DPKO) a Oddělením terénní podpory OSN (DFS) na vypracování speciální environmentální politiky pro terénní mise OSN. Proces se často nazývá *Greening*

the blue helmets. Tato politika zaměřující se na mírové mise OSN stanovila určité limity a požadavky v souvislosti s životním prostředím (Brusset 2016: 13).

V roce 2011 OSN vyhlásila nové desetiletí Dekádou biologické rozmanitosti. Důležitým krokem směrem k ochraně biodiverzity se stalo založení mezivládní platformy pro biologickou rozmanitost a ekosystémové služby. Platforma byla vytvořena jako nezávislý orgán poskytující věrohodné informace o současném stavu biologické rozmanitosti. Ze zpráv lze vyčíst, kolik druhů živočichů je aktuálně ohroženo úplným vyhynutím. Zpráva z roku 2019 upozornila, že vyhynutí hrozí až milionu druhů (UNEP nedatováno b).

U příležitosti 40. výročí Stockholmské konference proběhla v roce 2012 Konference OSN o udržitelném rozvoji, známá rovněž jako RIO+20. Konference poskytla nový impuls a příležitost pro reformy v rámci UNEP. Diskuze se zaměřila primárně na institucionální změnu. První z možností byla přeměna UNEP na specializovanou agenturu, přičemž druhou možností bylo pouhé posílení programu beze změny jeho statutu. Zatímco EU se postavila za první možnost, Čína či USA upozornily, že změna institucionální formy nutně nemusí vést k pokroku v rámci mezinárodní správy životního prostředí (Ivanova 2012: 566). UNEP byl po roce 2012 výrazně posílen a modernizován. Valné shromáždění OSN dokonce stanovilo univerzální členství v řídicím orgánu UNEP. Nicméně k transformaci na specializovanou agenturu nedošlo (UNEP nedatováno b). Konference RIO+20 stanovila 15 prioritních otázek, které zahrnovaly potravinovou bezpečnost, vodu, energii, města, zelená pracovní místa, oceány a moře, přírodní katastrofy, změnu klimatu, lesy a biologickou rozmanitost, degradaci půdy a desertifikaci, hory, chemikálie a odpady, udržitelnou výrobu, ale i vzdělávání a rovnost pohlaví. Ze všech témat jsou pouze tři otázky (zelená pracovní místa, vzdělávání a rovnost pohlaví), které se týkají neenvironmentálních dimenzí udržitelného rozvoje. Ze zbývajících 12 cílů je pouze jeden (přírodní katastrofy), který nemá obdobnou verzi na seznamu priorit z konference, která proběhla o 40 let dříve. Ale zásadní je, že v roce 2012 se na seznamu již neobjevil růst populace, ač jeho význam byl stále podstatný. Většina

výzev z roku 1972 se zintenzivnila a pro mezinárodní společenství představovala daleko větší problém (Ivanova 2012: 573–574).

Od roku 2014 pořádá UNEP pravidelná shromáždění UNEA, kde se stanoví téma dialogu v otázkách životního prostředí. Od té doby se UNEA považuje za nejvyšší rozhodovací orgán na světě, který řeší otázky spojené s životním prostředím. V dalších letech UNEP usiloval o vyplnění mezer, které se v programu objevovaly. Jednou z nich byla mezera mezi zákony o životním prostředí a v jejich uplatňování. Proto UNEP spustil v roce 2019 inaugurační zprávu o právním řádu v oblasti životního prostředí, která poskytovala potřebný rámec pro řešení problému. Zpráva, která nabízela jako první svého druhu globální hodnocení, je považována za klíčový nástroj k dosažení cílů udržitelného rozvoje. V roce 2021 vyšla zpráva *Making Peace with Nature*, která obsahuje vědecký plán, jak se vypořádat s trojnásobnou planetární krizí změny klimatu, ztráty biologické rozmanitosti a znečištění. O rok později se ve švédském Stockholmu odehrálo významné mezinárodní ekologické setkání u příležitosti 50 let existence programu UNEP. Setkání mělo za cíl shromáždit globální environmentální komunitu (UNEP nedatováno b).

UNEP je bez pochyby úspěšným programem, který za léta svého fungování dosáhl řady zajímavých výsledků, jako je vytvoření dokumentů s velkým přesahem, pořádání významných akcí či zřízení mnoha funkčních nástrojů. Role programu je všeobecně v rámci OSN respektována. Nicméně jeho pole působnosti je široké a ani zdaleka neřeší pouze problematiku spojenou s konceptem EBP.

4.2. Program Environmentální spolupráce pro budování míru a jiné nástroje

V rámci UNEP vznikla řada dokumentů, dohod či programů, které napomohly fungování samotného Programu nebo přispěly k ochraně životního prostředí, nicméně řada z nich se přímo netýká EBP. V roce 2008 spustil UNEP nový program s názvem Environmentální spolupráce pro budování míru (dále jen

ECP). Program je součástí Oddělení UNEP pro řešení postkonfliktních situací a katastrof (dále jen PCDMB). PCDMB původně vzniklo jako pracovní skupina UNEP, která byla zřízena k posouzení postkonfliktní kontaminace během konfliktu v Kosovu v roce 1999. Skupina se z počátku nazývala Post-Conflict Assessment Unit (PCAU) a prováděla citlivý terénní výzkum, organizovala konference o škodách na životním prostředí, které způsobily ozbrojené konflikty, a zrealizovala iniciativu na vyčištění životního prostředí v Srbsku. Zprávy od PCDMB měly důležitý vliv na zařazování životního prostředí do budování míru. Klíčovým přínosem bylo odhalení nepřímých mechanismů, skrze které konflikt může ovlivnit stav životního prostředí, kromě přímých škod způsobených samotnými boji. Jako příklad PCDMB uvedlo, že během konfliktů dochází k narušení státních institucí a nástrojů pro koordinaci politik. Téměř každé zemi, ve které dochází k závažnějšímu konfliktu, slábnou státní instituce, což umožňuje rozšíření nezákonných aktivit, které se týkají i životního prostředí. V době založení ECP došlo k významnému posunu v cílech PCDMB. Z pouhého poskytování technických hodnocení v terénu přešlo až k uplatňování politického vlivu na globální úrovni. V současné době ECP nabízí odbornou expertízu a strategie orgánům OSN, členským státům, akademikům a nevládním organizacím s cílem rozšířit povědomí o možnostech mírového využívání přírodních zdrojů. Program se primárně soustředí na zvýšení schopnosti nestabilních států, regionálních organizací, agentur OSN a občanské společnosti pochopit rizika konfliktů a příležitosti pro budování míru, které vyplývají z procesů v životním prostředí a přírodních zdrojů. Aktéři by následně v důsledku působení ECP měli formulovat efektivnější politiky a programy reakce v rámci mírových a bezpečnostních opatření. Program pracuje s myšlenkou, že přírodní zdroje mohou podporovat udržitelné budování míru na více úrovních prostřednictvím efektivního zmírňování potenciálních rizik konfliktu (Brusset 2016: 3, 14, Conca – Wallace 2009: 490).

ECP je strukturován do tří hlavních pilířů, které slouží k dosažení záměrů programu. Tyto pilíře jsou koncipovány tak, aby poskytovaly rámec pro efektivní realizaci cílů. První pilíř se zaměřuje na shromažďování případových studií od

praktiků, odborníků a akademiků, kteří dokumentovali úspěšné modely, jak přírodní zdroje podporují budování míru po konfliktu. Tyto studie představily řešení rizik v různých fázích konfliktu. Databáze důkazů slouží k informování o vývoji nových politik, programů a postupů, což napomohlo k vytvoření komunity odborníků pracujících na obdobném tématu. Za pomoci těchto principů a materiálů program ECP rovněž přispěl k vytvoření základů pro samotný koncept EBP (UNEP 2015: 11).

Základem druhého pilíře je navazování partnerství s klíčovými agenturami OSN s cílem společně analyzovat poznatky a nalézt účinnější opatření reagující na rizika konfliktů a příležitosti k budování míru. Zmíněné agentury by se měly pohybovat v oblasti prevence konfliktů, mediace, mezinárodního práva, udržování míru či procesů budování míru. S každým z těchto partnerů UNEP usiluje o shromáždění důkazů z terénu, analyzování reakcí a urychlení implementace osvědčených postupů či inovativních projektů. Hlavním cílem tohoto postupu je pomoci systému OSN dosáhnout koordinovanějšího přístupu k řešení rizik a příležitostí (UNEP 2015: 10, 17).

Posledním pilířem programu ECP je urychlení využívání a aplikace získaných poznatků v oblasti životního prostředí, konfliktů a budování míru prostřednictvím systému OSN, členských států a dalších zainteresovaných aktérů. To zahrnuje i poskytování technických hodnocení a objektivních odborných znalostí na základě tzv. rychlé reakce. Zjednodušeně lze říci, že ECP poskytuje technickou podporu týmům OSN v jednotlivých zemích (UNEP 2015: 27).

Poskytování krátkodobé technické podpory je flexibilní a závisí na poptávce samotných týmů OSN a potřebách jednotlivých vlád a zemí. Podpora byla rozdělena do tří oblastí. V první dochází k analýze a poskytování poradenství ohledně konfliktu a možnostech budování míru. K tomu docházelo např. v Afghánistánu, Středoafričské republice, Sierra Leone, na Pobřeží slonoviny a v oblasti Velkých jezer. Ve druhém případě dochází k zajištění nezávislého technického hodnocení a podpory diplomatického úsilí v oblasti životního prostředí a řešení konfliktů. Druhý přístup byl uplatněn v oblasti Západní Sahary, na Haiti a v Dominikánské republice, na ostrově Bougainville,

v Nigérii a regionu Sahel. Poslední oblastí je poskytování pomoci ze strany ECP mírovým misím OSN při zvládnání jejich dopadu na životní prostředí. Tento přístup byl uplatněn v Demokratické republice Kongo, Mali, Jižním Súdánu a Středoafričské republice, ale rovněž při řešení závažného problému s nelegálním prodejem přírodních zdrojů v Demokratické republice Kongo a Somálsku (UNEP 2015: 27). Na přiloženém obrázku číslo 1 je zaznamenáno poskytování podpory 26 zemím ze strany ECP.

Obrázek č. 1 - Nestranná technická expertíza poskytovaná zúčastněným stranám v terénu

Zdroj: převzato z UNEP (2015: 27)

Konkrétním příkladem práce ECP z terénu je zkoumání celého regionu Sahel. V roce 2008 nazval J. Egeland, zvláštní vyslanec OSN pro změnu klimatu, region jako tzv. nulový bod pro změnu klimatu kvůli jeho extrémním klimatickým podmínkám a vysoce zranitelnému obyvatelstvu (UNEP 2015: 64). Egeland uvedl, že při současném růstu populace, je nutná investice do celkové adaptace na klimatické změny. Naléhal, aby se samotné vlády zemí Sahelu

aktivně zapojily do podpory dialogu a přispěly k prevenci konfliktů v této oblasti. Tato výzva platila i pro další vlivné aktéry v regionu, jako je Čína, USA, Francie či arabské země (The New Humanitarian 2008). O rok později ECP navázal spolupráci se Stálým mezistátním výborem pro kontrolu sucha v Sahelu, Úřadem pro koordinaci humanitárních záležitostí a Univerzitou Spojených národů, aby došlo k prozkoumání toho, jak klimatické změny ovlivňují obživu, migraci a konflikty v regionu. V závěrečné zprávě EPC nastínil Sahel jako ohroženou lokalitu, ve které změny klimatu již vedly k migraci a zvýšené konkurenci o omezené zdroje. V celém regionu identifikovala 19 hotspotů, kde byly dopady za poslední dvě desetiletí nejvýraznější. Rovněž označil regionální spolupráci za klíčový nástroj pro zmírnění napětí a do budoucna pro snížení pravděpodobnosti konfliktů. Regionální spolupráce je v tomto případě vhodná i s ohledem na hojný výskyt skupin, které často překračují hranice. Zpráva měla významný dopad na plánování rozvoje a bezpečnosti v regionu. V roce 2014 byla přijata Regionální integrovaná strategie OSN pro Sahel, která částečně vycházela z doporučení zprávy ECP. Mimo jiné zpráva zaujala Evropskou unii a její nástroj přispívající ke stabilitě a míru, což nakonec vedlo k rozvoji partnerství mezi EU a UNEP. UNEP se následně zaměřil na lokální úroveň, kde usiloval o budování místní odolnosti vůči bezpečnostním a klimatickým hrozbám. V praxi testoval různé přístupy, jako např. obnovu ekosystému, řízení zdrojů, mechanismy včasného varování, školení, finanční podporu, monitorování či budování místních institucí. Přístupy a postupy, které se v praxi osvědčily, UNEP nakonec sdělil ostatním příslušným aktérům (Brusset 2016: 64, UNEP 2015: 34).

V roce 2010 ECP navázal partnerství s ELI a dalšími akademickými institucemi. Hlavním záměrem bylo vytvoření celosvětového výzkumného programu zaměřeného na přírodní zdroje a budování míru v postkonfliktním prostředí. Během pár let ze spolupráce vzešlo kolem 150 případových studií z 60 problémových zemí. O vydání studií se postaralo nakladatelství Routledge a zajistilo, aby byly dostupné prostřednictvím platformy *Environmental Peacebuilding Knowledge Platform* (Brusset 2016: 33). Platforma funguje od roku 2013 a slouží především jako mechanismus pro sdílení informací,

zkušeností a poznatků v souvislosti s přírodními zdroji, konflikty a mírem. Pravidelně se zde sledují inovace, události, pracovní místa a nové publikace (Brusset 2016: 52).

Důležitou roli v udržování a budování míru hrají operace a mise OSN, které jsou rozmístěny po celém světě. ECP se přímo podílel ve spolupráci s DPKO a DFS na zprávě, ve které analyzovala, jak řídit dopad mírových misí na životní prostředí. Rovněž zkoumala roli, kterou mírové mise sehrávají v zemích, kde byly násilné konflikty financovány přírodními zdroji. S cílem eliminovat či minimalizovat nepříznivé dopady mírových misí na životní prostředí přijaly DPKO a DFS v roce 2009 environmentální politiku pro mise OSN v terénu, na které se podílel UNEP s podporou ECP. Politika představuje společný závazek snížit celkovou spotřebu přírodních zdrojů a produkci odpadů, chránit místní životní prostředí i veřejné zdraví a navíc představit mírové operace OSN jako příklad udržitelných postupů. Politika je známá pod názvem *Greening the blue helmets*. V praxi se politika projevila např. v Dárfúru, kde tamní mise UNAMID začala praktikovat nové stavební metody pro budování objektů určených především pro účely misí. Z využívání cihel vypalovaných v pecích na dřevo přešli pracovníci spíše na půdní bloky, čímž se snížil dopad na místní lesy. Studie UNEP totiž zjistila, že zvýšená spotřeba dřeva ze strany mírových a pomocných komunit v Dárfúru výrazně přispívala k odlesňování. Deforestace se nepodílí pouze na degradaci životního prostředí, ale stává se rovněž zdrojem konfliktů mezi místními komunitami. V dalším případě mise UNMISS v Jižním Súdánu začala provozovat několik desítek čistíren odpadních vod, které dokázaly vygenerovat téměř 80 tisíc litrů užitkové vody každý den pro činnosti zahrnující např. hašení požárů, zhutňování půdy či zahradničení. Nebo v případě mise MINUSTAH na Haiti zahájili pracovníci spolupráci se státními orgány, místními komunitami a UNDP při recyklaci drceného papíru či kartonových krabic a následné výrobě briket z dřevěného uhlí. Což sloužilo jako cenný zdroj paliva, ale rovněž to vedlo ke snížení ukládání odpadu na skládkách (UNEP 2012).

ECP se nesoustředí pouze na využití environmentální spolupráce při řešení konfliktů. Zaměřuje se na daleko širší pole otázek, které se týkají životního

prostředí. Jeho činnost zahrnuje ochranu životního prostředí ve slabých zemích, prosazování začlenění ochrany životního prostředí do agendy mírových operací a snahu o ekologizaci těchto operací. Dále se podílí na rozvoji environmentálního práva a začleňování ochrany životního prostředí do programů demobilizace, demilitarizace a reintegrace bývalých bojovníků. Všechny tyto aktivity jsou prováděny pod záštitou „environmentální spolupráce pro budování míru“ (Waisová 2015: 52).

Komplexní program s názvem *Earthwatch* je hlavním nástrojem UNEP pro hodnocení životního prostředí. Ač není přímo spojený s EBP, odborníci ho mohou využívat při tvorbě iniciativ a projektů v této oblasti. Byl navržen tak, aby provedl identifikaci a analýzu mezinárodních environmentálních problémů, usnadnil výměnu informací a varoval před hrozbami. *Earthwatch* se skládá z několika samostatných systémů. Jedním z nich je Globální systém monitorování životního prostředí (GEMS). Systém podporuje a koordinuje sběr dat o různých environmentálních tématech, včetně přepravy nebezpečných znečišťujících látek a toxických chemikálií, stavu ozonové vrstvy, kvality vzduchu, vody a zdraví, kontaminace potravin a změn klimatu a obnovitelných přírodních zdrojů. Mezinárodní odkazový systém pro zdroje environmentálních informací (Infoterra) zprostředkovává data z tisíců zdrojů po celém světě. Mezinárodní registr potenciálně toxických chemikálií (IRPTC) v Ženevě eviduje přes 300 druhů chemikálií a informace o chemikáliích a nebezpečném odpadu šíří globálně. A posledním příkladem je Světová zpráva o životním prostředí, která vyhodnocuje data o specifických tématech, jako je ozonová vrstva a rozšiřování pouští (Gray 1990: 297).

V roce 2012 vzniklo *Environmentální nouzové centrum* (EEC). Jedná se o online nástroj tzv. připravenosti, který je navržen pro rychlou reakci na environmentální část mimořádné události. Centrum je provozováno *Společnou jednotkou UNEP/OCHA pro životní prostředí* (JEU) a je určeno členskými státy, mezinárodními organizacemi, občanské společnosti, akademikům i soukromým aktérům. Na jednom místě poskytuje potřebné informace, nástroje či školení (EEC nedatováno). Dalším online prostředkem je datový nástroj pro

programování a podporu politiky Strata. UNEP vyvinul tento nástroj kvůli snadnému využití pro mapovací činnost. Strata umožňuje lepší orientaci praktikům a tvůrcům politik podílejících se na řešení otázky klimatické bezpečnosti, řízení přírodních zdrojů a budování míru v krizi postižených regionech. Pomáhá identifikovat a sledovat bezpečnostní rizika a hrozby související s životním prostředím a klimatem. Nástroj vytváří svou vlastní analýzu hotspotů a zpřístupňuje analytické kapacity aktérům, kteří nemají potřebné technické know-how. Hlavním výstupem programu Strata jsou vizualizované mapy klimatických bezpečnostních rizik. Tyto mapy jsou doplněny o diagramy a tabulky, které usnadňují interpretaci bezpečnostních rizik souvisejících s klimatem. Využívání těchto datových pomůcek může mít vliv na zlepšení základní analýzy týkající se životního prostředí a konfliktů. Dále mohou podpořit navrhování, monitorování a informování o pokroku a hodnocení programů souvisejících s environmentálními aspekty a budováním míru. Nástroje mohou zvýšit povědomí o jednotlivých problémech, podpořit provádění hloubkových hodnocení a poskytnout odborné poradenství. Strata svou činnost zahájila projektem zaměřujícím se na oblast Afrického rohu (UNEP 2022).

4.3. Příklad aplikace modelu environmentálního budování míru

Projektů, které usilují v současném světě o spojení ochrany životního prostředí s podporou mírových procesů v postkonfliktních a napjatých oblastech, je celá řada. Region Dárfúr v Súdánu zažívá od roku 2003 rozsáhlé ozbrojené konflikty a rovněž nepříznivé environmentální podmínky, jako jsou rozsáhlá sucha. Prostřednictvím projektu správy povodí, který umožňuje komunitám lepší přístup do povodí Wadi El Ku, došlo k významnému pokroku v oblasti místních sporů o přírodní zdroje. Projekt rovněž umožnil obnovu důvěry mezi komunitami a vládním úřadům navázat spolupráci s místními komunitami (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 15).

V roce 2003 eskalovaly problémy v rozsáhlý ozbrojený konflikt. V důsledku násilí přišlo o život několik stovek tisíc lidí. Spor byl často označován jako etnický konflikt mezi arabskými kmeny a domorodými obyvateli Fur. Ale etnický aspekt nebyl jedinou příčinou, ve skutečnosti jich zde bylo daleko více. V Súdánu se vyskytovaly konflikty související s regionální a národní politikou, soupeření o přírodní zdroje, selhávající státní instituce, marginalizace, populační růst, ale dokonce i desertifikace či klimatické změny. Aspekty, jako byla rychle rostoucí populace a migrace obyvatel v důsledku rozsáhlých such, vedly k nebezpečným konfliktům o zdroje, které následně pár let od začátku nového tisíciletí vedly k vypuknutí ničivé občanské války (Nielsen – Uras nedatováno, Elzarov 2022). V současnosti pozorovatelé označují tři základní faktory, které způsobují násilí v Dárfúru, a těmi jsou konflikty o půdu a zdroje, komplikovaná struktura milicí a polovojenských jednotek a dlouhodobý úpadek právního státu společně s nedostatečnou funkcí bezpečnostních institucí. Vztah mezi změnou klimatu a ozbrojeným konfliktem je složitý, ale je zřejmé, že environmentální aspekty vedou ke zhoršování různých hrozeb, jako je nedostatek vody a potravin, soutěžení o zdroje či migrace. Řada pozorovatelů konflikt v Dárfúru označuje dokonce za tzv. první konflikt o změnu klimatu (Elzarov 2022).

Po konzultacích ohledně potenciálního vyjednání míru bylo jasné, že trvalého míru lze dosáhnout pouze za předpokladu vyřešení sporného vlastnictví půdy a přístupu k přírodním zdrojům (Nielsen – Uras nedatováno). V roce 2020 skutečně došlo k podepsání mírové dohody, nicméně násilí zde přetrvává. Bezpečnostní situace se více méně nezměnila a tenze se objevují mezi komunitami, ale i vládními silami a povstalci, a to zejména v oblasti Džebel Marra (Elzarov 2022).

Dárfúr se nachází v blízkosti Sahary a padá zde velmi malé množství srážek, odhadem pouze 200 mm srážek za rok. Koryto řeky Wadi El Ku je na některých místech široké až dva kilometry a tvoří ho úrodná hlína a jíl. Avšak nedostatek vody způsobuje, že většinu této půdy nelze využít pro zemědělské účely. Obrovské povodí o rozloze 36 000 km² shromažďuje sice značné množství

vody, ale pouze na pár dní nebo týdnů v roce (Nielsen – Uras nedatováno). Nicméně sucho není jediným problémem. Často i přívalové deště mohou způsobit neštěstí, jelikož vyprahlá půda nedokáže absorbovat velké množství vody. Důsledkem bývají náhlé povodně, které dokáží v oblasti vyprahlého koryta spláchnout vše, co se zde nachází (UNEP 2021b). Zhoršování životního prostředí se v posledních letech zintenzivnilo, což ohrožuje vyhlídky oblasti do budoucna. Degradace životního prostředí je způsobena především již zmíněnou změnou klimatu, ale i samotnými lidskými vlivy. Mnozí zemědělci v důsledku rozsáhlých such intenzivněji obdělávají svá pole a někteří je rozšířili na úkor okolních lesů a pastvin. Pastevce ovlivňuje úbytek ploch, kde mohou pást dobytek a jsou nuceni přizpůsobovat se stále menším plochám. Lidský faktor je patrný především v oblasti deforestace. Ta představuje obrovskou hrozbu, jelikož obyvatelé Dárfúru využívají kácení stromů jako alternativní zdroj obživy, pokud nenachází jinou možnost. Obecně Súdán ztratil nejvíce lesního porostu ze všech afrických zemí, konkrétně oblast Dárfúru ze statistik vychází nejhůře (Elzarov 2022).

Oblast Dárfúru kvůli vážnosti současné situace přitahuje pozornost mezinárodních, regionálních a národních aktérů. Jejich úsilí se zaměřuje primárně na řešení klimatické krize a jejího dopadu na civilní obyvatelstvo. Existují úspěšné i méně úspěšné snahy. Obecně lze říci, že iniciativy musí být spojeny s celostátními strategiemi ochrany životního prostředí, aby mohly být dlouhodobě udržitelné. Jedním z úspěšných projektů bylo poskytnutí nových úsporných modelů kamen. Tato kamna byla navržena specificky tak, aby snížila spotřebu paliva a využívala různé druhy paliv, ku příkladu dřevěné uhlí, brikety, biopaliva, zkapalněný ropný plyn či petrolej. Úsporná kamna lze dokonce poměrně snadno vyrobit z místních materiálů a spotřebují méně dřeva. Ač se to na první pohled nemusí zdát, dopady projektu jsou zásadní. Podle oficiálních dat je množství ušetřeného palivového dřeva prostřednictvím speciálních kamen ve srovnání s předchozím způsobem vaření na otevřeném ohni více než 50 procent. Kromě toho má využívání kamen i vedlejší pozitivní dopad, který však není méně podstatný. Při sbírání dřeva jsou poměrně často vystaveny ženy a dívky

sexuálnímu a genderově podmíněnému násilí, jelikož jsou to právě ony, které aktivitu v oblasti vykonávají. Projekt redukoval situace, při kterých jsou ženy a dívky vystaveny riziku sexuálního násilí souvisejícího s konfliktem či genderově podmíněného násilí, protože již nemusí tak často podnikat nebezpečné a dlouhé cesty pro dřevo (Elzarov 2022).

UNEP a jeho partneři se zaměřili na oblast povodí Wadi El Ku a iniciovali projekt Wadi El Ku Catchment Management, který má řešit problematiku spojenou s rozsáhlými suchy. V rámci této iniciativy byly vybudovány speciální jezy, které slouží k zachycování dešťové vody a její regulaci v době povodní. Jezy rovněž zadrží vodu přiměřeně dlouho na to, aby se půda dostatečně nasákla, a následně ji po proudu vypustí. Umožňují tak stálý průtok vody a zároveň zvyšují vlhkost půdy pro pěstování různých plodin. Projekt funguje již několik let, těží z něho téměř 100 tisíc lidí, zasloužil se o pokrok v oblasti udržitelnosti života obyvatel a zároveň zmírnil vztahy mezi kočovnými pastevci a zemědělci, které jsou dlouhodobě napjaté (UNEP 2021b, Nielsen – Uras nedatováno).

UNEP zapojil do projektu místní komunity, které se podílely na plánování a realizaci. Iniciátoři projektu podporovali a povzbuzovali zneprátené strany ke spolupráci a komunikaci při stavbě jezů. Všechny zúčastněné strany se schází a hledají konsenzus, což bývá zdlouhavý proces, ale zatím se zdá být úspěšným. Zajištění správy přírodních zdrojů inkluzivním způsobem pomáhá v tomto konkrétním případě ukončit nedůvěru mezi zemědělskými a kočovnými komunitami (UNEP 2021b). Projekt dokázal vyřešit nespočet konfliktů o místní přírodní zdroje, nastolit jistou úroveň vzájemné spolupráce a důvěry mezi komunitami, které spolu několik desítek let nedokázaly komunikovat, a v neposlední řadě umožnit pracovníkům státní správy navázat pravidelný kontakt s místními obyvateli (Nielsen – Uras nedatováno).

Od roku 2018 se projekt nachází ve druhé fázi, která zahrnuje výstavbu jezů, zavlažovacích kanálů, komunitních lesů, ochranných pásem a další opatření, jako je např. systém včasného varování. Zvýšenou pozornost dokonce dostává zapojení žen do rozhodovacích procesů, což zůstává stále jednou z hlavních výzev konceptu EBP. Jejich role v konkrétním projektu není pouze

pasivní, ale stávají se členkami výborů pro správu vodních zdrojů. Rovněž se zde objevuje podobná situace jako ve výše zmíněném projektu se speciálními kamny. Ženy jsou totiž v obou případech ušetřeny o situace, kde jsou vystaveny riziku sexuálního či genderově podmíněného násilí. Jelikož jezy vedou ke značnému zlepšení zavlažování půdy, ženy již nemusí každý den trávit hodiny nebezpečnými cestami pro vodu. Taktéž dívky dříve musely daleko více pomáhat svým matkám a tím zanedbávat docházku do školy, což přispívalo k vysoké míře negramotnosti (UNEP 2021b).

Projekt je natolik inspirativním příkladem, že se stal vzorem pro další iniciativy. Centrální vláda Súdánu celý průběh pečlivě sleduje a projevila zájem o vytvoření podobného modelu, který by se však aplikoval na celou zemi. Projekt Wadi El Ku má význam nejen pro oblast Dárfúru či Súdán, ale dokonce má pozitivní přínos pro celý problematyczny pás Sahelu (Nielsen – Uras nedatováno).

UNEP v Súdánu pracuje na daleko více projektech. Program spolupracuje s centrální vládou, občanskou společností, akademickou sférou, soukromým sektorem a komunitami na udržitelném rozvoji přírodních zdrojů s hlavním cílem dosáhnout míru a obnovy. V roce 2007 po dokončení komplexní analýzy postkonfliktní environmentální situace UNEP vyvinul integrovaný environmentální program pro Súdán a v zemi se aktivně zapojuje (UNEP Sudan Information Management Hub 2020).

5. Perspektivy pro budoucí rozvoj modelu environmentálního budování míru i jeho praktické aplikace

Nacházíme se v době, která nabízí mnoho nových příležitostí pro praktickou aplikaci konceptu a jeho zefektivnění. Pracovníci mají přístup k potřebným technologiím či datům, což umožňuje být proaktivnější. Nyní mají organizace k dispozici větší počet zdrojů zkoumajících EBP a více získaných zkušeností z terénu. Nové technologie, jako je satelitní mapování, dálkový průzkum země či umělá inteligence, nabízí nové příležitosti. Mohou pomoci vylepšit systémy včasného varování, prevenci konfliktů či vyhodnocování intervencí (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 20–21). Na druhou stranu mezinárodní prostředí čelí stále většímu počtu závažnějších environmentálních výzev. Podle nedávných dat z dokumentu vydaného J. Rockströmem a jeho kolegy *Rámcí planetárních hranic* překonala planeta šest z devíti kriticky závažných mezníků, zahrnující např. integritu biosféry, změnu klimatu či změny sladkovodních systémů. V posledním globálním hodnocení stavu životního prostředí, zveřejněném UNEP, je uvedeno, že za předpokladu nepřijetí dalších komplexních opatření je pravděpodobné, že současné negativní trendy v oblasti životního prostředí budou růst nadměrně rychlým tempem. Dosáhnutí stanovených cílů udržitelného rozvoje či mezinárodně dohodnutých environmentálních cílů se tak v současné době zdá nereálné. Momentálně dochází ke změnám ve vodním cyklu, snižuje se dostupnost obnovitelných zdrojů, jako je rybí populace, zemědělská půda a podzemní voda, a dochází k narušení klíčových ekosystémových funkcí, jako je například schopnost absorbovat srážkovou vodu, regulovat klima, opylovat rostliny a čistit vodu a vzduch. Tyto proměny v rámci životního prostředí negativně ovlivňují veřejné zdraví, poškozují blahobyt lidí a ekosystémů a ztěžují dosahování sociální spravedlnosti. Zásadním se však stává, že mohou rovněž ohrozit naději na udržení míru (Conca 2024: 4).

Úsilí o budování míru v oblasti životního prostředí se snaží momentálně dosáhnout několika klíčových změn, které se skládají z: (1) hledání společného

prospěchu vyplývajícího z environmentálních iniciativ, (2) vymazání rozdílů mezi lidmi a podpoření pocitu jednoty kolem určitých míst, (3) budování důvěry mezi různými stranami prostřednictvím společného procesu sdílení znalostí, (4) udržování mezilidských vazeb, které spojují lidi napříč konfliktními liniemi a nakonec i (5) zklidňování napětí a hledání řešení prostřednictvím otevřeného dialogu, společných projektů a zlepšování způsobů obživy. Ale je složité určit, zda je toto úsilí úspěšné. Jelikož není přesně určeno, co v případech EBP znamená úspěch, každý si ho může vyložit více méně po svém. V tomto případě je zásadní poznamenat i fakt, že mezinárodní prostředí nemá jednotnou definici míru. Většina analýz projektů a iniciativ v rámci EBP se soustředí na průběžné výsledky, jako je obnovení komunikace, sdílení znalostí a vzájemného respektování. Na základě tohoto pokroku se předpokládá, že by mohl potenciálně zvýšit pravděpodobnost budování míru (Conca 2024: 8).

Důkazy o efektivitě a úspěšnosti EBP prozatím vycházely především z jednotlivých případových studií, nicméně postupně se začínají objevovat daleko systematictější studie (Conca 2024: 8). Přičemž řada teoretiků a akademiků dlouhodobě upozorňovala, že jsou to právě široké studie, které koncept postrádá. Ku příkladu Swain uvedl, že je potřeba daleko více srovnávacích studií a rozšíření teoretických znalostí (Ogden 2018: 158).

5.1. Rozvoj a vize environmentálního budování míru

Současně neexistuje žádný pečlivě vypracovaný jednotný program pro budoucnost EBP. Je podstatné podporovat mnoho různých programů, které vychází z vlastní získané zkušenosti napříč různými odvětvími a ve všech zemích světa. Přičemž tyto různorodé skupiny aktérů mohou následně spojit získané poznatky. Ač neexistuje jednotná agenda, existuje několik způsobů, jak v budoucnu správně postupovat. Je nutné, aby komunita EBP přistoupila k větší míře inkuzivity a sebereflexe. Bez ohledu na dobré úmysly musí reflektovat dlouhou historii globální nerovnosti a koloniálního dědictví, které v lidech

zanechalo silnou nedůvěru a podezřívavost. To vyžaduje trpělivost a úsilí změnit lidské myšlení prostřednictvím vzdělávacích metod. Inkluzivní přístup by měl zahrnout všechny skupiny společnosti, a to s důrazem na ženy, mládež a místní komunity především kvůli jejich vlastním zkušenostem. Daleko více by se budoucí úsilí mělo soustředit na přístupy založené na principu zdola nahoru, kdy je kladen důraz na místní komunity. Komunitní environmentální správa zaznamenává úspěchy v rámci řešení výzev spojených s řízením přírodních zdrojů a environmentálních sporů. Dalším benefitem tohoto přístupu je rovněž posílení marginalizovaných skupin, které běžně nemají žádné rozhodovací právo, ale klimatickou změnou jsou silně ovlivňovány. V budoucnu je důležité podporovat vedení, které poskytuje environmentálnímu budování míru dostatečný prostor, finanční prostředky a vstupní body. Dále by environmentální budování míru mělo být zakotveno ve struktuře národních a mezinárodních politik. K dosažení pokroku není možné se vyhnout prosazování vytvoření pevných a závazných mezinárodních rámců. Ty by zajistily, že aktéři, kteří se podílejí na degradaci životního prostředí během konfliktů, ponесou odpovědnost za své činy. Velmi zásadním bodem jsou taktéž preventivní opatření. Proaktivní přístup je v současných bezpečnostních studiích klíčový, a to platí i pro samotné environmentální budování míru. S obrovským pokrokem v oblasti technologií se usnadňuje možnost odhalení potenciální eskalace napětí spojeného s přírodními zdroji či životním prostředím. Prevence v konečném důsledku může zamezit vypuknutí konfliktu (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 23–26).

Odborníci z oblasti EBP musí stále pokračovat v budování a sdílení nově nabitých poznatků. Šíření nové důkazní základny se vztahuje nejen na odborníky z oboru, ale i mimo něj. Důraz je rovněž kladen na vývoj důkladnějších nástrojů pro monitorování a hodnocení situací. EBP bude nadále usilovat o propojení odborníků z různých sfér a oborů. Jedná se o současnou nezbytnou součást konceptu (Brown – Nicolucci-Altman 2022: 27).

V budoucím výzkumu konceptu je zásadní věnovat pozornost získání dostatečného množství důkazů o propojení mezi projekty souvisejícími s životním prostředím a budováním míru. Ač se v současnosti odborníci

intenzivně na tuto problematiku soustředí, a např. ECP vyvíjí úsilí na vytvoření společných poznatků, není prozatím jednoznačně zřejmé, zda aktivity v oblasti životního prostředí a správy zdrojů skutečně přispívají k mírovým procesům (Ide et al. 2023: 1088). Krampe uvádí, že z většiny studií pouze vyplývá, že zanedbávání životního prostředí či správy zdrojů zvyšuje riziko vypuknutí konfliktu. Je potřeba zaměřit se na tvorbu důkladných srovnávacích studií. Problémem mohou být výzkumy, které se zabývají spoluprací, ale neměří přímo její vliv na mír, ale místo toho environmentální spolupráci berou za cíl sám o sobě. Z tohoto důvodu se příznivé dopady environmentální spolupráce na mír více méně předpokládají, než aby byly vědecky prokázány (Krampe – Hegazi – VanDeveer 2021: 3).

Výzkum si rovněž žádá kontrolovanější a intenzivnější spolupráci mezi výzkumnými pracovníky a politickými aktéry. Političtí aktéři budou potřebovat nezávislá, vědecky řízená hodnocení, která budou sloužit jako relevantní podklady řídicí budoucí tvorbu politik a programování. Podklady musí přesahovat klasická monitorování a hodnocení, která se často zaměřují pouze na aspekty spojené s projekty a nezohledňují širší sociální a ekonomický kontext (Ide et al 2023: 1089).

S rostoucí institucionalizací oboru hrozí vznik rozdílů mezi vnímáním situace a prioritami mezinárodních aktérů, kteří jednají na základě standardizovaných přístupů, a těch, kteří jsou blíže konkrétnímu konfliktu, což může být místní komunita, aktivisté či pracovníci neziskových organizací. V nedávné studii zkoumající projekt na EBP v kolumbijském městě Caquetá autoři (Morales-Muñoz, Löhr, Bonatti, Eufemia, Sieber) zjistili, že skutečně existují rozdíly v prioritách jednotlivých skupin expertů. Všechny skupiny považovaly za zásadní socioekonomické zapojování, nicméně externí aktéři se daleko více zaměřovali na správu věcí veřejných, zatímco interní skupiny upřednostňovaly přechodnou spravedlnost a „kulturu míru“ (Conca 2024: 9).

Do budoucna se doporučuje zkoumat i jiné oblasti než ty typicky problematické a oblíbené ze strany výzkumníků. „Efekt pouličního osvětlení“ nastává, když se vědci nepřiměřeně zaměřují na určitou oblast, v praxi to

konkrétně bývá Sahel či Blízký východ. Rovněž je zásadní v budoucích letech nezapomínat na kritickou reflexi konceptu. Míru a ochrany přírody by mělo být dosahováno prostřednictvím dialogu a spolupráce, ale není to vždy automatické. Stejně snadno mohou umožnit i drancování zdrojů, které posiluje neudržitelnost či násilí. Dokonce samotné projekty, které ze své podstaty usilují o environmentální udržitelnost, mohou vést k represivním výsledkům. Což je patrné např. na rostoucí militarizaci parků a chráněných oblastí. Udržitelný mír nelze budovat za pomoci represivních a násilných prostředků (Conca 2024: 10).

V červnu 2024 se odehraje v pořadí už třetí mezinárodní konference zahrnující témata EBP. Podílí se na ní EnPAX s Grotius Center for International Legal Studies a tentokrát se bude konat v nizozemském Haagu. Během konference se zaměří na pět klíčových oblastí, a to (1) změnu klimatu, (2) mír, spravedlnost a odpovědnost, (3) přírodní zdroje a jejich ochranu, (4) data a digitální technologie a (5) vodu. Odborníci, akademici, studenti, novináři a další mají příležitost sdílet své poznatky a přistoupit k otevřenému dialogu (Environmental Peacebuilding Association nedatováno a). Předchozí konference se odehrály v roce 2022 a 2019. Na konferenci v roce 2022 se zapojil i UNEP, a to především kvůli představení Strata. Jedná se o online nástroj, jenž lze snadno a efektivně využít k identifikaci a sledování aktivních bezpečnostních bodů v oblasti životního prostředí, kde existuje zvýšené riziko bezpečnostních hrozeb nebo problémů. Prostřednictvím zpracování údajů o klimatické bezpečnosti pomáhá projektovým manažerům, analytikům a tvůrcům politik při jejich každodenní práci. Aktivity zahrnují navrhování, monitorování a hodnocení intervencí, zvyšování povědomí, detailní analýzy a poskytování poradenství. UNEP na zasedání zahájil činnost Strata pilotní iniciativou, jež se zaměřovala na Somálsko (Environmental Peacebuilding Association nedatováno b). Cílem bylo podpořit zapojení agentur OSN, regionálních organizací a dalších mezinárodních agentur v zemi. Do budoucna Strata plánuje projekty a spolupráci rozvinout dále do regionu. Od roku 2022 usiluje o rozvoj dalších regionálních platform s úmyslem spojit je do jedné globální platformy (UNEP 2022).

Na červnové konferenci se objeví zástupci z celého světa. To zahrnuje jak vyspělý Sever, tak i rozvojový Jih. Konference tak odpovídá na jednu ze současných výzev konceptu, která upozorňuje na zapojení zemí, které pocítují environmentální změny nejintenzivněji a v minulosti byly zanedbávány. Ač UNEP v rámci červnové konference již není oficiálním dárce, objeví se zde zástupce z Programu. Konkrétně se jedná o Silju Halle, koordinátorku společného programu UNEP, UNDP, UN Women a PBSO pro ženy, přírodní zdroje, klima a mír. Rovněž se podílí na řadě strategií OSN pro životní prostředí o environmentálních aspektech konfliktů a budování míru. V rámci konference patří do vědecké komise a se svou kolegyní má připravený program ohledně fungování Strata (Environmental Peacebuilding Association nedatováno c).

5.2. Vize Programu OSN pro životní prostředí

UNEP za 50 let své existence udělal pokrok a stal se nejviditelnějším aktérem nejen v oblasti EBP, ale i v samotné ochraně životního prostředí. Politická deklaráce OSN naléhavě doporučuje, že UNEP by měl být do budoucna posílen jako instituce, jež integruje vědu a politiku a zároveň usiluje o spolupráci s partnery v rámci celého systému OSN za vidinou ochrany lidstva. V budoucnu by rovněž mohlo dojít k povýšení Programu na specializovanou agenturu. Tato myšlenka se již jednou v historii objevila, nicméně se jí nedostalo dostatečné podpory a UNEP se specializovanou agenturou nestal. Od posledního rozhodování však uplynula řada let a názory se mohly proměnit. Jedním z navrhovatelů povýšení je např. Bharat Desai či diplomat Said Mahmoudi (Kaniaru 2022: 77–78).

UNEP bude usilovat nadále o budování stávajících partnerství a sítí expertů. Zároveň se bude podílet na vytváření nových. Prioritou zůstane rovněž posílení podpory ze strany řady rozvojových partnerů (UNEP 2015: 41). Rovněž bude pokračovat ve své snaze udržet se v pozici přední autority v oblasti EBP, čehož chce dosáhnout rozšiřováním oboru a primárně jeho důkazní základny. Za

zásadní považuje propojování vědeckých poznatků, politické sféry, terénní práce OSN a aktivit členských států. UNEP v rámci svých terénních akcí vyzoroval, že zejména na místní úrovni podpora spolupráce v oblasti životního prostředí a správy přírodních zdrojů přispívá k budování vzájemné důvěry a základního sociálního kapitálu, což napomáhá řešení konfliktů nenásilnými způsoby. Proto Program nadále bude pokračovat v trendu podpory místních a národních orgánů. Stále bude nabízet svou podporu při spravedlivém a udržitelném využívání přírodních zdrojů jako prostředků, které mohou přimět zneprátelené skupiny nebo komunity k vzájemné spolupráci při jejich správě nebo obnově. Aktivity Programu spočívají ve zprostředkování dialogu, prioritizování potřeb, identifikaci vhodného projektu, financování, technické podpoře, zajištění formy spolupráce odpovídající požadovanému výsledku a nakonec i v závěrečném hodnocení (UNEP 2015: 42).

Ve své střednědobé strategii 2022–2025 si Program stanovil tři klíčová témata zahrnující nejnaléhavější současné krize, kterými jsou změna klimatu, znečišťování a ztráta biologické rozmanitosti. UNEP nadále plánuje řešit krize prostřednictvím opatření, která zapojí celou řadu zainteresovaných stran. Tato opatření se zaměří na základní příčiny konfliktů, přičemž cílem je podpora pozitivních sociálních a ekonomických dopadů. A to vše musí být v souladu s Agendou 2030. Strategie je součástí poloviny tzv. Akční dekády a UNEP usiluje o posílení kolektivní akce OSN (UNEP 2021a).

Závěr

Koncept EBP představuje pro bezpečnostní studia značný přínos. V současném světě organizace, komunity či samotné státy usilují o ochranu životního prostředí, a pokud tuto snahu doplníte o řešení sporů a zmírňování napětí mezi aktéry, může mít praktická aplikace konceptu obrovský potenciál řešit jedny z největších výzev, kterým lidstvo čelí. Ale sám o sobě je stále značně mladý a má před sebou dlouhou cestu vyjasňování, akademického výzkumu a testování v praxi. Pokud projekty nebudou dostatečně promyšleny a situace kvalitně zhodnocena, může praktická aplikace konceptu narušit procesy o budování míru a dokonce má moc celou situaci zhoršit.

Propojení mezi životním prostředím a bezpečností si akademická sféra uvědomovala vždy. Ve svých publikacích se životním prostředím jako jedni z prvních zabírali Harrison Brown, manželé Meadowsových, Richard Ullman či Arthur H. Westing. Ti se ovšem primárně zabírali hrozbami, které se s životním prostředím pojily. Upozorňovali na nebezpečně rychlý růst populace, spotřebu přírodních zdrojů či změny klimatu. Postupem času se vygenerovaly odlišné přístupy ke vztahu mezi životním prostředím a konflikty, které prosazovali odlišní akademici. Barry Buzan, Mark A. Levy či Jessica Tuchman Mathews zastávali názor, že zhoršování životního prostředí a nedostatek přírodních zdrojů představuje přímou hrozbu pro národní zájem. Jon Barnett, Hugh Dyer a Margaret S. Granzeier označili životní prostředí za samostatný referenční objekt. Günther Baechler, Thomas F. Homer-Dixon či Philippe Le Billon postavili své teorie na tvrzení, že životní prostředí může být důvodem pro eskalaci násilí a konfliktů. Pro koncept EBP byl však zásadní až početně menší kritický proud, který reagoval na výše zmíněné proudy. V důsledku rozvoje environmentálních hnutí, literatury spojené s životním prostředím, samotných environmentálních konfliktů a poznatků o nich začali akademici, politici a praktici zkoumat možnosti využití environmentálních opatření jako prostředku k prevenci konfliktů a budování míru. Tento proces vedl ke konceptu EBP, který zdůrazňuje relevanci životního prostředí při vyvíjení úsilí o udržení míru

a stability ve světě. Teoretici Daniel Deudney, Indra de Soysa, Nils P. Gleditsch či Aaron T. Wolf otočili zažité vzorce a začali mluvit o využití životního prostředí k budování důvěry a míru. Zásadními pro rozvoj této myšlenky byly publikace od odborníků Kena Concy a Geoffrey Dabelka, kteří dodnes participují na vývoji a praxi konceptu. Oblast si postupem času vysloužila daleko více pozornosti a zájmu ze strany teoretiků a organizací z různých sfér a oborů. Impulzy od těchto teoretiků vedly až k samotnému zakotvení pojmu v systému UNEP, jenž se silně podílel na zvýšení povědomí o konceptu v mezinárodním prostředí. Další generace zkoumající koncept se rozvíjela především v kontextu vytvoření Komise OSN pro budování míru. Velkou roli hrál i zvyšující se zájem OSN a členských států o životní prostředí a jeho roli v postkonfliktních podmínkách.

Současný svět plný občanských válek, genocid, zločinů proti lidskosti či jiného porušování lidských práv představuje pro mírotvorce stále obrovskou výzvu. EBP je komplexní a stále se rozšiřující oblastí, jež si v současném mezinárodním systému vydobyla svou pozici a může do budoucna hrát zásadní roli při řešení konfliktů. Zájem ze strany akademiků i policy makerů roste. Desítky projektů mezinárodnímu prostředí dokázaly, že otázky životního prostředí mohou být pádným důvodem pro navázání spolupráce na technické úrovni, ač politické klima v jiných situacích neumožňuje přátelské vztahy. Ač se o jeho přínosu stále pochybuje, jsou určité mechanismy, které vyvrátit nelze. Spolupráce v oblasti životního prostředí skutečně může vést k pozitivnímu míru. Pokud dochází k usnadnění meziskupinové spolupráce, snižují se tím i předsudky a předpojatost. Zavedení environmentálních norem posiluje občanskou společnost a podporuje postavení lidí. Pokud je přístup k veřejným službám zajištěn spravedlivě pro všechny, posiluje se tím legitimita státu a vztah mezi vládou a obyvateli.

Autoři, výzkumníci a mírotvorci musí pravděpodobně kvůli většímu uznání ze strany mezinárodního prostředí vytvořit systematické srovnávací studie, rozšířit svou důkazní základnu, ale také vyvinout a otestovat koncepční

rámec. Ač se na absenci mohutnějších studií neustále upozorňuje, je patrné, že teoretici i praktici EBP v tomto směru intenzivně vyvíjí značné úsilí.

EBP je výjimečné pro svou úzkou propojenost mezi teoretickou a praktickou oblastí. Řada autorů konceptu a autorů, kteří koncept zkoumají, je zároveň součástí i praktické aplikace konceptu, např. prostřednictvím participace v organizacích. Je to fenomén, ke kterému v sociálních vědách dochází zřídka. Významní autoři Ken Conca a Geoffrey Dabelko, průkopníci v oblasti EBP, se aktivně zapojovali do činnosti UNEP, kde mohli aplikovat své úvahy přímo do praxe. Dalšími jsou Carl Bruch, ředitel mezinárodních programů v ELI a zakládající člen EnPAX, Ashok Swain či Thomas Homer-Dixon.

Pokud se zaměříme na reálné naplňování konceptu a jeho úspěšnost, výsledky jsou diskutabilní. Koncept byl aplikován v praxi v různých kontextech a oblastech po celém světě. Zjistíme najdeme v praxi příklady, kdy zjevně došlo jak k ochraně přírodních zdrojů či životního prostředí, tak i k budování stability a důvěry v určitých oblastech. Koncept je aplikován v kontextu postkonfliktní obnovy, přeshraniční spolupráce, konfliktů o zdroje či úsilí o přizpůsobení se klimatickým změnám. Příkladem úspěšné praxe může být zmíněn analyzovaný projekt Wadi El Ku, kde prostřednictvím opatření na ochranu životního prostředí a udržitelného hospodaření s přírodními zdroji dochází ke zlepšení životních podmínek. Mimo jiné dochází ke komunikaci a budování důvěry mezi komunitami, které jsou běžně zneprátené. Pokud ale budeme chtít najít mezery v uplatňování konceptu, nalezneme je. Existují příklady, kde nedochází k budování míru, ani k ochraně životního prostředí či přírodních zdrojů. Jako neúspěšný model budování míru může být uveden projekt mezi Izraelem a Palestinou. Nicméně odborníci na EBP prozatím nedokázali vysvětlit, co přesně stojí za úspěchem a neúspěchem projektů a jaký je rozdíl mezi konfliktem, u kterého bylo EBP efektivní, a u kterého nikoli. Vyplyvá z toho, že každý konflikt a situace jsou jedinečné, tudíž si i zaslouží individuální přístup. Jeden vzorec nelze aplikovat na všechny případy. Daleko horším problémem však zůstává prokázání příčinné souvislosti. Zde vyplouvá na povrch otázka, zda u úspěšného modelu EBP hrál hlavní roli koncept či se na tom podílely i jiné

aspekty. Na druhou stranu, jak přesně lze definovat úspěch projektů? Pokud dochází k naplnění pouze jednoho z cílů, znamená to, že projekt je automaticky neúspěšný, ač např. zajistil alespoň udržitelnější správu přírodních zdrojů nebo ochranu životního prostředí, k čemuž by ale za jiných okolností nedošlo? Pravděpodobně ano, jelikož v konceptu se za primární cíl považuje budování míru mezi znepřátelenými stranami. Pokud ale v akademickém prostředí nemáme přesnou jednotnou definici míru je i za těchto okolností složité určit, zda koncept dosahuje svého cíle.

UNEP je v současné době dominantním aktérem v oblasti EBP, ale jeho působnost je velmi široká. Je patrné, že jeho činnosti zahrnují mnoho témat a problémů, které s EBP přímo nesouvisí. To dokonce platí pro samotný program ECP. Proto usuzuji, že některé nové organizace mohou být pro koncept při nejmenším stejně přínosné, jelikož svou pozornost soustředí pouze na EBP. Konkrétním příkladem je pořádání konferencí organizací EnPAx, které spojují výzkumníky, akademiky a další odborníky z celého světa, aby projednali témata spojená s konceptem. Nicméně, co se samotné aplikace EPB v praxi týká, UNEP nemá konkurenci a naopak menší organizace potřebují Program k prosazování myšlenek v terénu. UNEP skrze své mírové mise má stále největší potenciál. Menší organizace nemají takový vliv a nejsou tolik viditelné. Proto je potřebné, aby opravdu docházelo k silné koordinaci a kooperaci mezi nimi. Pro aplikaci konceptu v praxi je zásadní, aby do budoucna nedocházelo ke konkurenci mezi jednotlivými aktéry.

Seznam použité literatury a zdrojů

Alam, Z. U. (1998). *WATER RATIONALITY: Mediating the Indus Waters Treaty* [disertační práce] (Durham: University of Durham), s. 1–267.

Barnett, J. (2007). Environmental Security and Peace. *Journal of Human Security* 3 (1), s. 4–16.

Barnett, M. – Kim, H. – O'Donnell, M. – Sitea, L. (2007). Peacebuilding: What Is in a Name? *Global Governance* 13 (1), s. 35–58.

Barquet, K. (2015). "Yes to Peace"? Environmental peacemaking and transboundary conservation in Central America. *Geoforum* 63 (1), s. 14–24.

Brown, O. – Nicolucci-Altman, G. (2022). THE FUTURE OF ENVIRONMENTAL PEACEBUILDING. *Geneva Centre for Security Policy*, s. 1–32.

Bruch, C. (2022). Environmental peacebuilding is essential and complex - but it's also exciting. *GENEVA SOLUTIONS* (<https://genevasolutions.news/peace-humanitarian/environmental-peacebuilding-is-essential-and-complex-but-it-s-also-exciting>, 4. 2. 2024).

Brusset, E. (2016). Evaluation of the Environmental Cooperation for Peacebuilding Programme. *United Nations Environment Programme* (https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/20813/2016_unep_environmental_cooperation_for_peacebuilding_programme_%20ecp.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 25. 03. 2024), s. 1–97.

Carmichael, L. (1954). Review: The Challenge of Man's Future. *Science* 119 (3104), s. 901–902.

CLUB OF ROME (nedatováno). *The Club of Rome through the years* (<https://www.clubofrome.org/about-us/timeline/>, 5. 2. 2023).

Conca, K., – Wallace, J. (2009). Environment and Peacebuilding in War-torn Societies: Lessons from the UN Environment Programme's Experience with Postconflict Assessment. *Global Governance* 15 (4), s. 485–504.

Conca, K. (2024). Environmental Peacebuilding: Yesterday, Today, and Tomorrow. *The Journal of Social Encounters* 8 (1), s. 4–12.

Davis, K. – Peters, L. E. R. – Van Den Hoek, J. – Conca, K (2023). Power in environmental peacebuilding. *World Development Sustainability* 3, s. 1–8.

Dresse, A. – Fischhendler, I. – Nielsen, J. Ø. – Zikos, D. (2019). Environmental peacebuilding: Towards a theoretical framework. *Cooperation and Conflict* 54 (1), s. 99–119.

EEC (nedatováno). *About EEC* (<https://eecentre.org/about/>, 11. 3. 2024).

Elzarov, Z. (2022). Environment, Conflict and Peacebuilding: Addressing the Root Causes of Conflict in Darfur. *ACCORD* (<https://www.accord.org.za/conflict-trends/environment-conflict-and-peacebuilding-addressing-the-root-causes-of-conflict-in-darfur/>, 10. 3. 2024).

Environmental Law Institute (2018). *Environmental Peacebuilding Association Launched to Improve Learning and Action on Environment, Conflict, and Peace* (<https://www.eli.org/news/environmental-peacebuilding-association-launched-improve-learning-and-action-environment>, 10. 3. 2024).

Environmental Law Institute (nedatováno). *Environmental Peacebuilding* (<https://www.eli.org/environmental-peacebuilding>, 31. 1. 2024).

Environmental Peacebuilding Association (nedatováno a). *3rd International Conference on Environmental Peacebuilding* (<https://www.environmentalpeacebuilding.org/conferences/3rd-international-conference/>, 20. 3. 2024).

Environmental Peacebuilding Association (nedatováno b). *Launch of Strata: Introduction and Hands-on Training of UNEP's Climate Security Data Tool for Programming and Policy Support* (<https://www.environmentalpeacebuilding.org/conferences/2nd-international-conference-on-environmental-peacebuilding/agenda/show/1338>, 20. 3. 2024).

Environmental Peacebuilding Association (nedatováno c). *Scientific Committee* (<https://www.environmentalpeacebuilding.org/conferences/3rd-international-conference/httpswww-environmentalpeacebuilding-orgconferences3rd-international-conferencescientific-committee/>, 1. 4. 2024).

Gray, M. A. (1990). THE UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME: AN ASSESSMENT. *Environmental Law* 20 (2), s. 291–319.

Hardt, J. N. – Scheffran, J. (2019). Environmental Peacebuilding and Climate Change: Peace and Conflict Studies at the Edge of Transformation. *Toda Peace Institute* 68, s. 1–20.

Homer-Dixon, T. F. (1991). On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict. *International Security* 16 (2), s. 76–116.

Ide, T. (2024). The Dark Side of Environmental Peacebuilding. *ECOSYSTEM for PEACE*

(<https://www.ecosystemforpeace.org/compendium/thedarksideofenvironmentalpeacebuilding>, 15. 02. 2024).

Ide, T. – Bruch, C. – Carius, A. – Conca, K. – Dabelko, G. D. – Matthew, R. – Weinthal, E. (2021). The past and future(s) of environmental peacebuilding. *International Affairs* 97 (1), s. 1–16.

Ide, T. – Johnson, M. F. – Barnett, J. – Krampe, F. – Le Billon, P. – Maertens, L. – von Uexkull, N. – Vélez-Torres, I. (2023) The Future of Environmental Peace and Conflict Research. *Environmental Politics* 32 (6), s. 1077–1103.

Ivanova, M. (2012). Institutional design and UNEP reform: historical insights on form, function and financing. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 88 (3), s. 565–584.

Kaniaru, D. W. (2022). Future of UNEP: Stockholm+50 and Beyond+. *Environmental Policy and Law* 52 (2), s. 71–78.

Krampe, F. – Hegazi, F. – VanDeveer, D. S. (2021). Sustaining peace through better resource governance: Three potential mechanisms for environmental peacebuilding. *World Development* 144, s. 1–10.

Levy, M. A. (1995). Is the Environment a National Security Issue? *International Security* 20 (2), s. 35–62.

Myers, N. (1989). Environment and Security. *Foreign Policy* 74, s. 23–41.

Nielsen, F. – Uras, A. (nedatováno). Natural Resources Management, Environmental Governance, and Peacebuilding in Darfur: Creating a win-win situation when farmers and pastoralists were incentivised to find shared solutions. *ECOSYSTEM for PEACE*

(<https://www.ecosystemforpeace.org/compendium/natural-resources-management-environmental-governance-and-peacebuilding-in-darfur>, 10. 03. 2024).

Ogden, L. E. (2018). Environmental Peacebuilding. *BioScience* 68 (3), s. 157–163.

Refisch, J. – Jenson, J. (2016). Transboundary collaboration in Greater Virunga Landscape: From gorilla conservation to conflict-sensitive transboundary landscape management. In: Bruch, C. – Muffett, C. – Nichols, S. S. eds., *Governance, Natural Resources, and Post Conflict Peacebuilding* (Earthscan from Rutledge: Oxford), s. 825–841.

Rønnfeldt, C. F. (1997). Three Generations of Environment and Security Research. *Journal of Peace Research* 34 (4), s. 473–482.

Scheidel, A. – Del Bene, D. – Liu, J. – Navas, G. – Mingorría, S. – Demaria, F. – Avila, S. – Roy, B. – Ertör, I. – Temper, L. – Martínez-Alier, J. (2020). Environmental conflicts and defenders: A global overview. *Global Environmental Change* 63, s. 1–12.

Soroos, M. S. (2004). TOOLS FOR ENVIRONMENTAL PEACEBUILDERS. *International Journal of Peace Studies* 9 (2), s. 87–107.

Swain, A. – Bruch, C. – Ide, T. – Lujala, P. – Matthew, R., – Weinthal, E. (2023). Environment and security in the 21st century. *Environment and Security* 1 (1–2), s. 3–9.

The New Humanitarian (2008). *Sahel: Jan Egeland's Sahel climate change diary - Day 5* (<https://reliefweb.int/report/niger/sahel-jan-egelands-sahel-climate-change-diary-day-5>, 20. 04. 2024).

Tuchman Mathews, J. (1989). Redefining Security. *Foreign Affairs* 68 (2), s. 162–177.

Uitto, J. I., – Wolf, A. T. (2002). Water Wars? Geographical Perspectives: Introduction. *The Geographical Journal* 168 (4), s. 289–292.

Ullman, R. H. (1983). Redefining Security. *International Security* 8 (1), s. 129–153.

UNEP (UN environment programme) (2012). *Greening the Blue Helmets* (https://operationalsupport.un.org/sites/default/files/unep_greening_blue_helmets_0.pdf, 11. 3. 2024).

UNEP (UN environment programme) (2015). *Addressing the Role of Natural Resources in Conflict and Peacebuilding. A Summary of Progress from UNEP's Environmental Cooperation for Peacebuilding Programme*, (<https://www.unep.org/resources/publication/addressing-role-natural-resources-conflict-and-peacebuilding>, 22. 03. 2024), s. 1–50.

UNEP (UN environment programme) (2021a). For people and planet: the UNEP strategy for 2022–2025 (https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/42683/medium_term_strategy_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 20. 3. 2024).

UNEP (UN environment programme) (2021b). *Rebuilding relationships over natural resources in Darfur* (<https://www.unep.org/news-and-stories/story/rebuilding-relationships-over-natural-resources-darfur>, 11. 03. 2024).

UNEP (UN environment programme) (2024). *Annual Report 2023* (https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/44777/UNEP_Annual_Report_2023.pdf?sequence=19, 5. 3. 2023).

UNEP (UN environment programme) (nedatováno a). *Environmental Cooperation and Peacebuilding* (<https://www.unep.org/topics/fresh-water/disasters-and-climate-change/environment-security/environmental-cooperation-and>, 4. 2. 2024).

UNEP (UN environment programme) (nedatováno b). *UNEP: 50 years of Environmental Milestones* (<https://www.unep.org/environmental-moments-unesp50-timeline>, 1. 3. 2024).

UNEP Sudan Information Management Hub (2020). *UN Environment Programme in Sudan* (<https://storymaps.arcgis.com/stories/063558aa5e64493bbd2506b2c860a5fe>, 10. 3. 2024).

UNEP (2022). *New accessible mapping tool helps identify hotspots climate, conflict stresses* (<https://www.unep.org/technical-highlight/new-accessible-mapping-tool-helps-identify-hotspots-climate-conflict-stresses>, 20. 3. 2024).

United Nations (nedatováno). *United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992* (<https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>, 10. 2. 2024).

Verweijen, J. Schouten, P. – Simpson, F. O. (2022). *Armed Actors and Environmental Peacebuilding: LESSONS FROM EASTERN DRC*. *United States Institute of Peace* 186, s. 1–24.

Waisová, Š. (2015). Spolupráce v oblasti životního prostředí jako nástroj řešení konfliktů: Historie a kritika přístupu. *Mezinárodní vztahy* 2, s. 45–64.

Waisová, Š. – Klímová, N. – Kudláčková, L. (2016). Environmentální spolupráce jako nástroj řešení konfliktů (Libri: Praha).

Wolf, A. T. (1998). Conflict and cooperation along international waterways. *Water policy* 1 (2), s. 251–265.

Resumé

The main goal of my diploma thesis is to map the development of the concept of environmental peacebuilding and the beginnings of its practical implementation. This thesis is divided into 5 main chapters, which include more detailed subchapters. The chapters deal with the conceptualisation of terms related to environmental peacebuilding, the evolution of the relationship between security and the environment, an analysis of the current state of the concept, the UNEP and perspectives for the future development of a practical application and sampled model of environmental peacebuilding.

Based on my analysis in this thesis, I have concluded that the concept of environmental peacebuilding makes a significant contribution to security studies. The relationship between environment and security has undergone a major transformation. From a marginalized issue, environmental peacebuilding has reached a stage where it is considered important by the international community. The concept has gone through several generations to form the shape we know today. In today's world, organizations, communities, or states themselves are striving to protect the environment, and when these efforts are complemented by conflict resolution and the easing of tensions between actors, the practical application of the concept can have enormous potential to address some of the greatest challenges facing humanity.

Although its benefits are still in doubt, there are certain mechanisms that cannot be refuted. Indeed, environmental cooperation can lead to positive peace. When inter-group cooperation is facilitated, it also reduces prejudice and bias. The introduction of environmental standards empowers civil society and people. If access to public services is provided equitably for all, this strengthens the legitimacy of the state and the relationship between the government and the people.